

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anne-Lie Jönsson

Socialnämndens roll och ansvar
vid konflikter rörande vårdnad,
boende och umgänge

– En studie av föräldrabalken och
socialtjänstlagen

Examensarbete
20 poäng

Handledare:
Titti Mattsson

Ämnesområde:
Familjerätt/Socialrätt

Termin 9
Höstterminen 2004

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Inledande presentation	4
1.2 Frågeställning och syfte	6
1.3 Material och metod	7
1.4 Avgränsning och disposition	7
2 SOCIALNÄMNDENS ROLL OCH ANSVAR ENLIGT FÖRÄLDRABALKEN	9
2.1 Inledning	9
2.2 Översikt av vårdnads, boende och umgängesreglerna i föräldrabalken	10
2.3 Socialnämndens roll och ansvar enligt 6 kapitlet föräldrabalken	13
2.4 Socialnämndens roll och ansvar enligt 21 kapitlet föräldrabalken	17
2.5 Sammanfattande kommentar	27
3 SOCIALNÄMNDENS ROLL OCH ANSVAR ENLIGT DEN SOCIALA VÅRDLAGSTIFTNINGEN	30
3.1 Inledning	30
3.2 Socialtjänstens övergripande ansvar för barn- en överblick	31
3.3 Socialnämndens familjerättsliga arbete vid vårdnads, boende och umgängeskonflikter	32
3.4 Lag (1990:52) med särskilda bestämmelse om vård av unga	38
3.4.1 Omhändertagande för vård	38
3.4.2 Omedelbart omhändertagande- 6 § LVU	41
3.5 Sammanfattande kommentar	46
4 EMPIRISK UNDERSÖKNING	48

4.1	Inledning	48
4.2	Det övergripande ansvaret i praktiken för barn och föräldrar vid frågor om vårdnad, boende och umgänge	49
4.3	Sambandet mellan föräldrabalken och socialtjänstlagen	51
4.4	Aktivering av socialnämndens ansvar	52
4.4.1	Vid konflikter innan domstol avgjort frågan om vårdnad, boende eller umgänge	52
4.4.2	Vid verkställighetsfrågor	52
4.5	Möjligheter till ingripande av socialnämnden i konflikter om vårdnad, boende eller umgänge	53
4.6	Behovet av möjligheter till ingripande i konflikter om vårdnad, boende eller umgänge	54
4.7	Sammanfattande kommentar	55
5	ANALYS	57
5.1	Inledning	57
5.2	Socialnämndens roll och ansvar i frågor om vårdnad, boende och umgänge	57
5.3	Aktivering av socialnämndens ansvar	60
5.4	Befintliga möjligheter att kunna ingripa i förhållande till behov av möjligheter	61
5.5	Förslag till åtgärder	64
5.6	Sammanfattande slutsats	66
	BILAGA A	68
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	69
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	71

Sammanfattning

Detta arbete behandlar hur socialnämndens roll och ansvar för föräldrar och barn som befinner sig i en konflikt om vårdnad, boende eller umgänge tar sig uttryck i vissa utvalda bestämmelser främst i föräldrabalken och socialtjänstlagen. Även frågan om hur socialnämndens ansvar aktiveras vid en sådan konflikt och vid verkställighetsfrågor behandlas. Arbetet belyser dessutom vilka möjligheter socialnämnden har att kunna ingripa eller initiera egna beslut då ett barn far illa i en konflikt men även om det finns ett ytterligare behov av sådana möjligheter.

Socialnämndens arbete och ansvar regleras dels, enligt föräldrabalken genom civilrättslig lagstiftning, dels genom de sociala vårdlagarna genom offentligrättslig lagstiftning. Vid frågor om vårdnad, boende eller umgänge kan domstol enligt vissa bestämmelser i föräldrabalken förordna eller uppdra socialnämnden att utföra speciella arbetsuppgifter. Några av dessa arbetsuppgifter, exempelvis samarbetsamtal, åläggs även socialnämnden genom socialtjänstlagen vilket innebär en samverkan mellan den civilrättsliga och den offentligrättsliga regleringen. Socialnämndens möjligheter att ingripa då ett barn far illa i en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt regleras i socialtjänstlagen, i vilken samtycke krävs för att vidta åtgärder, och genom lag (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga som ger utrymme för åtgärder genom tvång.

Analysen i arbetet består av en sammanfattande diskussion om vilken vikt socialnämndens roll och ansvar bör tillmätas enligt de behandlade bestämmelserna samt hur detta ansvar aktiveras, dels utifrån gällande rätt, dels utifrån en empirisk undersökning om erfarenheter i det praktiska arbetet. Ett resonemang förs även utifrån socialnämndens befintliga möjligheter i förhållande till behov av möjligheter av att kunna ingripa då barn far illa i konflikter om vårdnad, boende eller umgänge.

Förord

Mitt intresse för barn och deras behov är något som jag alltid har burit med mig som vuxen. Det föll sig därför naturligt att inför mitt examensarbete välja ett ämne med utgångspunkt ur det intresset. Arbetet har därför, trots att det stundtals känts tungt, varit intressant och framförallt mycket lärorikt.

Studietiden på Juridicum lider nu mot sitt och jag vill ta detta tillfälle i akt att skänka mina tankar till de människor som jag har turen att lära känna under studietiden och som har kommit att betyda mycket för mig. Jag vill speciellt nämna några personer: *Helena* som med sin sprudlande personlighet har förgyllt många stunder, *Johanna* med sin personliga ödmjukhet vilket är en ovärderlig egenskap hos en vän och *Ewa* som med sin outröttliga energi har betytt mycket och som även har hjälpt mig med korrekturläsning av detta arbete. Vi har delat såväl medgångar som motgångar både inom utbildningen och i det privata livet. Jag kommer alltid att tänka på er med en speciell värme. Naturligtvis vill jag även här passa på att tacka min *familj* och mina *övriga vänner* för att ni alltid har visat stor förståelse och respekt för mina studier och den tid som de stundtals har krävt. Speciellt tack till min sambo *Magnus* för allt stöd och all uppmuntran jag har fått i samband med detta arbete. Din positiva anda är en stor tillgång i vardagen. Jag ser fram emot nya äventyr som väntar oss.

För genomförandet av den empiriska undersökningen i detta arbete vill jag tacka *Ann-Karolin, Pia och Bengt-Åke* som alla tog sig tid för mig och mina frågor. Sist men inte minst vill jag tacka min handledare *Titti Mattsson* som många gånger har motiverat mig när slutförandet av arbetet ibland har känts oöverkomligt. Tack för att du har gett mig tips och idéer till förbättringar. Ditt engagemang för ditt arbete och din personliga utstrålning är en källa till inspiration.

Älmhult den 21 mars 2005

Anne-Lie Jönsson

Förkortningar

FB	Föräldrabalk (1949:381)
F 1967:715	Förordning (1967:715) om tillämpning av 21 kapitlet föräldrabalken
FL	Förvaltningslag (1986:223)
JO	Justitieombudsmannens ämbetsberättelse
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SekrL	Sekretesslag (1980:10)
SoL	Socialtjänstlagen
SOSFS	Socialstyrelsens föfattningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Inledande presentation

Barndomen är en period under vilken ett barn är under psykisk och fysisk utveckling och under vilken familjen är den fasta punkten i tillvaron. En familj kan emellertid se ut på många sätt och utgöras av många olika konstellationer men de allra flesta håller med om att barn främst behöver vuxna som de kan lita på och som kan ge dem trygghet men även vuxna som kan se och tillfredsställa deras behov. Den allra största delen av ett barns känslomässiga behov tillgodoses inom familjen hur den än må vara konstruerad. Ibland sätts dock de vuxnas förmåga att tillgodose dessa behov tillfälligt i gungning. Det kan vara i en situation när vi vuxna hamnar i eller försätts, antingen av yttre faktorer, andra eller av oss själva, i en emotionell kris. En situation som på ett eller annat sätt kan innebära en emotionell kris för föräldrar är en separation eller skilsmässa. Bottnar sedan separationen eller skilsmässan i, eller leder den till, en konflikt mellan föräldrarna kan de vuxna bli så upptagna av sina egna problem att de kanske inte alltid förmår att se barnet eller förmår att hjälpa barnet i den situation de befinner sig i. Ibland behöver då samhället gå in och skydda barnet eller stötta föräldrarna i deras roll.

Separationer och skilsmässor aktualiserar frågor som berör barn och framförallt frågorna om vem av föräldrarna som ska ha vårdnaden om ett barn, vem barnet ska bo hos och/eller hur umgänget ska utövas. Det bästa för alla inblandade parter är givetvis att försöka lösa de här frågorna i samförstånd men verkligheten är inte alltid sådan att vuxna handlar efter vad som är bäst för dem själva och för deras barn. Vid en konflikt väljer en del föräldrar att överlämna till domstolen att besluta om exempelvis vårdnaden. Är situationen sådan att konflikten är djup och infekterad kan även nya problem uppkomma efter att en domstol har avgjort frågan om vårdnaden, boendet eller umgänget. Det är en sak för sig att få exempelvis vårdnaden

om ett barn men vad gör en förälder, när han eller hon vill utöva sin av domstolen fastställda rätt till vårdnad och den andre föräldern vägrar rätta sig efter domstolens beslut eller dom? Vårdnads, boende och umgängeskonflikter mellan föräldrar är av sin natur uppslitande både för dom själva och framförallt för barn vare sig de blir mer eller mindre inblandade. Eftersom barn hamnar i sådana här situationer utan att kunna påverka det själva är det, enligt min mening, viktigt att samhället som ytterst ansvarig för barns skydd och välfärd har väl fungerande möjligheter och redskap att kunna stötta föräldrarna både i deras föräldraskap men även i deras förmåga att kunna lösa en konflikt så att barn i minsta möjliga mån hamnar i kläm.

Mitt intresse för just det ämne jag kommer att behandla i mitt arbete väcktes genom att jag läste två JO-beslut¹ som behandlar tillämpningen av 6 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU och frågan, bland annat, om avsikten att genom beslut om omedelbart omhändertagande kringgå bestämmelserna i 21 kapitlet föräldrabalken om verkställighet av domar och beslut angående vårdnad. Genom att läsa dessa två beslut började jag fundera över samhällets övergripande ansvar för barn i vårdnads, boende eller umgängeskonflikter, över sambandet mellan föräldrabalken och socialtjänstlagen men även över vilka möjligheter och redskap samhället har att blanda sig i föräldraskapet och hur väl dessa redskap fungerar i praktiken.

Föräldrabalken reglerar det civilrättsliga förhållandet mellan barn och föräldrar medan den sociala vårdlagstiftningen reglerar samhällets offentligrättsliga förhållande till barn och föräldrar. Intressant i sammanhanget vid konflikter mellan föräldrar rörande vårdnad, boende eller umgänge är att lagstiftaren har valt att ålägga socialnämnden en myndighet, som lyder under offentligrättslig reglering ett ansvar enligt den civilrättsliga regleringen i föräldrabalken.

¹ JO-beslut – Dnr 4472-2000 samt JO-beslut – Dnr 1341-2001.

1.2 Frågeställning och syfte

De frågeställningar jag har valt att avgränsa mig till är följande: Vilket övergripande roll och vilket övergripande ansvar har socialnämnden för barn och föräldrar när föräldrarna tvistar om vårdnad, boende eller umgänge? Hur aktiveras socialnämndens ansvar i frågor om vårdnad, boende, umgänge i en konflikt och hur aktiveras ansvaret vid domstols verkställande av vårdnads- boende och umgängesbeslut? Har socialnämnden möjlighet att kunna ingripa exempelvis genom att tillämpa 6 § LVU då ett barn far illa i en konflikt om vårdnad, boende eller umgänge? Uppfyller de befintliga möjligheterna det behov som eventuellt finns av att kunna ingripa eller bör det finnas ytterligare möjligheter?

Ett syfte med detta arbete är att utreda vilka bestämmelser som reglerar socialnämndens roll och ansvar, dels vid konflikter rörande vårdnad, boende eller umgänge, dels vid verkställighetsfrågor. Jag ämnar även undersöka hur dessa regler ska tillämpas av såväl domstol som handläggare i socialnämnden. Ett annat syfte är att utreda samspelet och eventuella konflikter mellan föräldrabalken och socialtjänstlagen, detta för att kunna utröna de frågeställningar jag har valt. Det fjärde syftet med arbetet är att undersöka i vilken utsträckning samhället, genom socialnämnden, kan ingripa eller initiera beslut som rör vårdnad, boende eller umgänge och därmed gå in i föräldraansvaret. Avsikten är att endast ge en övergripande bild av vårdnads, boende och umgängesreglerna för att istället lägga tyngdpunkten på vilka bestämmelser som anger socialnämndens roll och hur dessa bestämmelser påverkar socialnämndens ansvar. Detta för att kunna komma fram till ett svar på övriga frågeställningar. Jag vill uppmärksamma läsaren på att jag i inledningen till respektive avsnitt kommer att förtydliga syftet med just det avsnittet.

1.3 Material och metod

Arbetet består av två olika delar. Den ena delen utgörs av, för de avgränsade frågeställningarna, relevant gällande rätt. Den andra delen utgörs av en empirisk undersökning i syfte att undersöka tillämpningen i praktiken men framförallt att undersöka de praktiska erfarenheterna av de avgränsade frågeställningarna.

För att presentera delarna i arbetet kommer jag att använda mig av olika metoder. De avsnitt som finns under delen för gällande rätt kommer att presenteras med hjälp av den rättsdogmatiska metoden, det vill säga en sedvanlig juridisk metod med studier av relevant material bestående av lagtext, förarbeten och litteratur. Avsnittet under delen som består av den empiriska undersökningen kommer att presenteras med hjälp av de intervjuer jag har genomfört med tre olika personer på tre olika socialförvaltningar, Jönköping, Växjö och Älmhult.

1.4 Avgränsning och disposition

Jag kommer, som en följd av mina frågeställningar och mitt syfte med arbetet, att i huvudsak behandla vissa utvalda och specifika bestämmelser som berör socialnämndens roll i vårdnads, boende och umgängeskonflikter och verkställighetsfrågor både i den civilrättsliga föräldrabalken och den offentlighetsrättsliga socialtjänstlagen och lagen (1990:52) om särskilda bestämmelser för vård av unga.

Arbetet är disponerat på så sätt att jag under avsnitt två kommer att utreda socialnämndens roll och ansvar enligt de bestämmelser som rör frågor om vårdnad, boende och umgänge i föräldrabalken. Under avsnitt tre kommer socialnämndens roll och ansvar i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge belysas enligt relevanta bestämmelser i socialtjänstlagen. Jag kommer här även att beröra socialnämndens möjligheter att ingripa och initiera beslut utifrån lagen (1990:52) med särskilda bestämmelse om vård

av unga. Avsnitt fyra innehåller en empirisk undersökning bestående av intervjuer som bland annat behandlar socialnämndens behov av möjligheter att kunna ingripa eller initiera beslut då barn far illa i en vårdads, boende eller umgängeskongflikt. De nämnda avsnitten kommer även att innehålla en sammanfattning av vad som har resonerats om i den löpande texten. I det sista avsnittet, avsnitt fem, kommer min analys att göras utifrån mina frågeställningar och de ovan beskrivna avsnitten. Här vill jag även framhålla att jag i inledningen till respektive avsnitt kommer att förtydliga dispositionen i det avsnittet.

2 Socialnämndens roll och ansvar enligt föräldrabalken

2.1 Inledning

Förhållandet mellan barn och föräldrar regleras när det gäller vårdnad, boende och umgänge i föräldrabalken. Föräldrabalken reglerar som redan nämnts det civilrättsliga förhållandet mellan barn och föräldrar. Synen på barnet har under det senaste århundradet förändrats både i världen² och i Sverige. Tidigare var de svenska lagarna som berörde barn uppbyggda med utgångspunkt i att föräldrarna hade förpliktelser mot barnet medan de nuvarande lagarna istället tar sin utgångspunkt efter principen att barn har egna rättigheter. Barnet har således kommit att alltmer beskrivas och respekteras som en självständig individ med egna intressen och behov som behöver tillgodoses. Ledstjärnan i föräldrabalkens bestämmelser är att det avgörande vid alla frågor som rör barn ska vara vad som är förenligt med barnets bästa. Ett barn har sammanfattningsvis rättigheter medan föräldrar har ett ansvar förenat med skyldigheter gentemot barnet.

Utgångspunkten om föräldraskapet i den nuvarande regleringen är att den som en gång fastställs vara förälder ska fullgöra de funktioner som är knutna till föräldraskapet oavsett hur de faktiska förhållandena gestaltar sig. Detta kan sägas spegla ett tankesätt som går ut på att den som en gång blir en förälder alltid är en förälder.³ Att regleringen ser ut så beror på att den tillkom då familjen i allmänhet inte genomgick några större förändringar under ett barns uppväxt. Idag ser emellertid situationen annorlunda ut. Många barn lever numera ensamma med en förälder eller i nya familjekonstellationer med en styvförälder och kanske styvsyskon. Enligt min mening har detta i samband med att barnets rättigheter har lyfts fram lett till att det finns ett behov av att samhället ska spela en allt större roll i form av hjälp och stöd till familjen.

² Se exempelvis införandet FN:s barnkonvention från 1989.

³ Singer, s. 28.

I det följande avsnittet kommer jag först att ge en översiktlig bild av vårdnads, boende och umgängesreglerna i föräldrabalkens sjätte kapitel för att läsaren ska kunna skapa sig en överskådlig bild av regleringen. Tyngdpunkten kommer emellertid att läggas på de bestämmelser där socialnämnden har släppts in som myndighetsaktör i den civilrättsliga regleringen. Begränsning kommer alltså, med hänsyn till mina frågeställningar, att ske i detta avsnitt till de bestämmelser som anger att socialnämnden både spelar en roll och har ett visst ansvar vid konflikter om vårdnad, boende eller umgänge. Syftet är att lyfta fram hur socialnämndens roll uttrycks i bestämmelserna samt att viss mån diskutera vikten av socialnämndens ansvar. När det gäller socialnämndens roll och ansvar enligt föräldrabalkens 21 kapitel, avsnitt 2.4, kommer jag, förutom att ta upp de bestämmelserna som anger att socialnämnden spelar en viss roll, även att ta upp vissa andra utvalda bestämmelser för att läsaren ska få ett sammanhang av regleringen.

2.2 Översikt av vårdnads, boende och umgängesreglerna i föräldrabalken

De grundläggande bestämmelserna rörande barns vård och skydd finns i föräldrabalkens sjätte kapitel. Föräldrabalken har genomgått flera reformer sedan den infördes 1950. Flera av reformerna har berört frågor om vårdnad, boende och umgänge men den reform som är av störst intresse för detta arbete är reformen som skedde genom proposition 1990/91:8 om vårdnad och umgänge. Huvudsyftet med denna reform var att främja samförståndslösningar i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Av visst intresse är även förändringarna som skedde vid frågor om umgänge genom proposition 1992/93:139 om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn. Syftet med förändringarna var enligt propositionen att fästa vikt för risken som kan uppkomma för ett barn i samband med utövande av umgänge.

Barnets grundläggande rättigheter anges i 6:1 FB. Ett barn har enligt denna bestämmelse rätt till omvårdnad, trygghet och en god uppfostran. Vidare ska barn behandlas med aktning för sin person och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. När det gäller avgöranden om vårdnad, boende eller umgänge enligt föräldrabalken så är det alltid barnets bästa som ska komma i främsta rummet. Den allmänna regeln om barnets bästa finns i 6: 2a FB. Denna bestämmelse utgör en portalparagraf ur vilken de mer preciserade bestämmelserna tar sina avstamp. Detta gäller både domar och beslut av domstol samt beslut att godkänna eller inte godkänna avtal av socialnämnden. Hänsyn till barnets bästa ska tas i varje enskilt fall.

Ser man på bestämmelserna som rör vårdnad så ankommer vårdnaden av ett barn, enligt 6:2 FB, i första hand barnets föräldrar eller annan särskilt förordnad vårdnadshavare. Under vårdnadsbegreppet faller, dels den juridiska vårdnaden som utgör det vidare begreppet och även brukar kallas den rättsliga vårdnaden, dels den faktiska vårdnaden som utgör den dagliga omsorgen om barnet. En förälders juridiska/rättsliga vårdnad innebär en rätt och en skyldighet för vårdnadshavaren att sörja för barnets personliga omvårdnad och angelägenheter men den innebär även att ge barnet uppfostran. Den rättsliga vårdnaden innebär således i allmänhet även den faktiska vården om ett barn så som den dagliga omsorgen och därför faller oftast den rättsliga och den faktiska vårdnaden samman.⁴ När särboende föräldrar har gemensam vårdnad kan den faktiska vårdnaden huvudsakligen utövas av en förälder.

Den vanligaste vårdnadsformen är gemensam vårdnad. Gemensam vårdnad behöver dock inte innebära att föräldrarna delar på den faktiska omsorgen om barnet⁵ utan utgångspunkten är att föräldrarna i princip tillsammans och gemensamt ska fatta alla beslut som rör barnet.⁶ Föräldrar kan få gemensam vårdnad på olika sätt. Domstolen kan döma till gemensam vårdnad på

⁴ Walin/Vängby, s. 6:8.

⁵ Jämför med växelvis boende där den dagliga omsorgen delas mellan föräldrarna.

⁶ Se bestämmelsen 6:13 FB.

begäran av båda föräldrarna, 6:4 1st FB eller på begäran av en förälder 6:5 1st FB. Föräldrarna kan även anmäla till socialnämnden eller till skattemyndigheten att de vill utöva gemensam vårdnad, 6:4 2st FB. Gemensam vårdnad regleras i 6:5 FB och är även den vanligaste formen för hur föräldrar väljer att arrangera vårdnaden om sina barn. Enligt 6:5 FB kan domstolen döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja vilket i vissa fall kan ses som kontroversiellt.⁷ Det viktigaste att ta hänsyn till även i ett sådant fall är barnets bästa. Om båda föräldrarna skulle vara emot gemensam vårdnad finns en möjlighet för domstolen att först döma till samarbetsamtal⁸ mellan föräldrarna enligt 6:18 FB. Skulle det efter samarbetsamtalet visa sig att föräldrarna fortfarande är emot gemensam vårdnad finns det ingen grund för samarbete och domstolen kan således inte döma till gemensam vårdnad.

I en del situationer kan det dock vara så att en förälder är bättre lämpad som vårdnadshavare och det är uteslutet med gemensam vårdnad. Enligt bestämmelsen i 6:7 FB är det i situationer då en förälder brister i utövandet av vårdnaden genom exempelvis missbruk, försummelse eller om vårdnaden i övrigt brister i omsorgen som medför fara för barnets hälsa eller utveckling. Domstolen har då en möjlighet att enligt 6:7 2st FB kunna döma till ensam vårdnad. Omständigheter som kan utgöra grund för ensam vårdnad kan vara exempelvis om det har förekommit våld inom familjen.⁹ Andra omständigheter kan vara att konflikten mellan föräldrarna är så svår och djup att det blir omöjligt för föräldrarna att samarbeta i frågor som rör barnet¹⁰ men det kan också handla om andra konflikter som exempelvis stora geografiska avstånd.¹¹

⁷ Vid hänsynen till barnets bästa kan man diskutera detta. Gemensam vårdnad innebär att det är en mängd gemensamma beslut som måste fattas i samråd av föräldrarna. Om en förälder motsätter sig gemensam vårdnad vilket kan innebära att det inte finns någon grund för samarbete är det befogat att ställa sig frågan om gemensam vårdnad i den situationen verkligen gynnar det barnet.

⁸ Se nedan avsnitt 2.3 och avsnitt 3.3.

⁹ Våldet som avses kan rikta sig både mot barnet och/eller mot den andre föräldern, prop. 1997/98:7, s. 49.

¹⁰ Prop. 1997/98:7, s. 49.

¹¹ Här är möjligheten till gemensam vårdnad större ju bättre föräldrarna är på att samarbeta.

När vårdnaden om ett barn ska avgöras av domstol finns det en rad olika omständigheter enligt föräldrabalken för domstolen att ta hänsyn till. Enligt 6:2 a 2st FB ska en god kontakt med båda föräldrarna vägas mot den risk som eventuellt kan uppkomma för barnet vid kontakt med båda föräldrarna. Barnets behov av god kontakt med båda sina föräldrar har lyfts fram i lagstiftningen och är mycket viktig.¹² Den av föräldrarna som bäst förstår detta anses vid en konflikt oftast bättre lämpad som vårdnadshavare. Vid ett vårdnadsavgörande är även barnets vilja en omständighet att ta hänsyn till. Enligt 6:2 b FB ska barnets vilja beaktas med hänsyn till barnets ålder och mognad. Denna bedömning ska ske i varje enskilt fall och för att se till ålder och mognad beaktar man hur mycket barnet förstår konsekvenserna av sitt beslut.¹³

2.3 Socialnämndens roll och ansvar enligt 6 kapitlet föräldrabalken

Genom reformen som skedde 1991 med huvudsyfte att främja samförståndslösningar i frågor rörande vårdnad, boende och umgänge infördes en skyldighet för alla kommuner att erbjuda föräldrar som är oeniga i dessa frågor en möjlighet att delta i så kallade samarbetsamtal.¹⁴ Med samarbetsamtal avses enligt förarbetena samtal mellan föräldrar under sakkunnig ledning för att uppnå enighet i frågor som gäller vårdnad, boende eller umgänge.¹⁵ Man har även konstaterat att samarbetsamtal har lett till att föräldrar i allt större utsträckning kommer överens i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Det är socialnämnderna i kommunerna som bär ansvaret för att föräldrar erbjuds att delta i samarbetsamtal.¹⁶

¹² Det är emellertid inte alltid att det är till barnets bästa med denna kontakt. Man har i förarbetena betonat vikten att det alltid är barnets bästa och inte föräldrarnas intresse som ska vara avgörande, prop.1997/98:7, s. 48.

¹³ Det vill säga konsekvenserna av att exempelvis byta skola, flytta och vad beslutet innebär för möjligheten att ta sig till vänner etc.

¹⁴ Se även avsnitt 3.3.

¹⁵ Prop. 1997/98:7, s. 39.

¹⁶ Se även nedan avsnitt 3.3.

I föräldrabalken finns en möjlighet för domstol att förordna om samarbetsamtal i syfte att uppnå enighet mellan föräldrar i en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt.¹⁷ Möjligheten att förordna om sådana samtal regleras i 6:18 FB. Domstolens möjlighet till förordnade om samarbetsamtal förutsätter inte något samtycke¹⁸ från föräldrarna utan ett förordnande ska meddelas så fort det kan antas tjäna ett något syfte.¹⁹ Genom denna bestämmelse i föräldrabalken har socialnämnden fått en betydande roll och samtidigt ett ansvar. Jag syftar här på att det inte krävs något samtycke från föräldrarnas sida utan att det helt enkelt rör sig om ett domstolsbeslut. Förutom att föräldrarna åläggs en skyldighet av domstol är även socialnämnden även ålagd av domstol att fullgöra sitt ansvar. Ansvaret vid samarbetsamtal består dock inte av myndighetsutövning utan av verksamhet av rådgivande karaktär.²⁰

När det gäller frågor om vårdnad, boende eller umgänge kan föräldrar sluta avtal i frågan.²¹ Avtal om vårdnad regleras i 6:6 FB, avtal om boende regleras i 6:14 a FB och avtal om umgänge regleras i 6:15 a FB. Enligt bestämmelserna i föräldrabalken har vissa formkrav uppställts för att avtalet ska vara giltigt. Ett avtal om vårdnad, boende eller umgänge måste vara skriftligt och undertecknat av båda föräldrarna. Vidare ska avtalet vara godkänt av socialnämnden. Ett avtal innehållande en överenskommelse om gemensam vårdnads ska godkännas av socialnämnden om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Innehåller avtalet en överenskommelse om ensam vårdnad ska avtalet istället godkännas om det är till barnets bästa. Socialnämnden kan dock aldrig ändra i avtalet utan endast godkänna eller inte godkänna avtalet.²² I de fall då föräldrarna inte är

¹⁷ Sådana förordnanden benämns i förarbetena som remissärenden, se exempelvis prop. 1997/98:7, s. 40.

¹⁸ Prop. 1997/98:7, s. 40.

¹⁹ Prop. 1990/91:8, s. 30.

²⁰ Se nedan avsnitt 3.3.

²¹ Denna möjlighet infördes genom lag (1998:139). Man hänvisade i förarbetena till att Finland hade en sådan lösning som föll ut väl. Man resonerade även kring att detta var ett redskap för att föra bort fler tvister från domstolarna vilket skulle innebära att regeln även skulle få en avlastande funktion, prop. 1997/98:7, s. 80.

²² Detta motiveras i förarbetena med att tvister mellan föräldrar ska avgöras av domstol, prop. 1997/98:7, s. 86.

överens om vissa detaljer i avtalet måste de gå till domstol för att få innehållet prövat.²³ Här kan man alltså som jag ser det konstatera att, till skillnad mot samarbetsamtalen, socialnämnden genom bestämmelserna om avtal har ålagts att utföra viss myndighetsutövning om än begränsat till ett godkännande eller inte godkännande. Avtal som föräldrarna har träffat om vårdnad, umgänge eller boende gäller som en lagakraftvunnen dom under förutsättning att alla formkrav är uppfyllda. Detta leder följaktligen till att socialnämnden, enligt min uppfattning, har ett tämligen stort ansvar som godkännande myndighet. Detta beroende på att avtalet exempelvis kan spela en avgörande roll om en konflikt mellan föräldrar på nytt skulle uppstå varvid verkställighetskapitlet i förädrabalken skulle komma i fråga. Om socialnämnden har godkänt ett avtal om vårdnad ska avtalets innehåll enligt 6: 17 b FB meddelas till skattemyndigheten i det län där barnet är eller senast var folkbokfört. Gäller avtalet ett barn som har fyllt 15 år ska det även sändas till Centrala studiestödsnämnden. Avtalsinnehållet ska dessutom sändas till den allmänna försäkringskassa där vårdnadshavaren är inskriven. Innehåller avtalet en överenskommelse om gemensam vårdnad ska istället meddelandet ske till den försäkringskassa där modern är eller skulle ha varit inskriven.

Skulle föräldrarna inte komma överens genom samarbetsamtal och/eller komma till en överenskommelse i ett avtal återstår endast domstolsprövning av frågan. Enligt 6:19 FB ska domstolen se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge utreds på ett lämpligt sätt. Innan ett mål om vårdnad, boende eller umgänge avgörs ska socialnämnden beredas tillfälle att yttra sig i frågan. Domstolen kan även då det behövs ytterligare utredning i frågan om vårdnad, boende eller umgänge uppdras åt socialnämnd eller annat organ²⁴ att utreda frågan.²⁵ Socialnämnden är då skyldig att lämna upplysningar som kan vara av betydande vikt utan hinder av sekretess, se

²³ Prövning av domstol behöver alltså inte gälla hela avtalet utan endast de frågor som föräldrarna inte är överens om.

²⁴ I prop. 1990/91:8 anger man att utredningar normalt bör verkställas av någon som utses av socialnämnden och att domstolen endast bör anlita annat organ i undantagsfall. Se s. 66.

²⁵ Man betonar i förarbetena vikten av domstolen endast förordnar om utredning i de fall då det är nödvändigt och inte av slentrian, prop. 1997/98:7, s. 91.

14:1 Sekretesslagen (1980:10), SekrL. Det föreskrivs även en rätt för domstolen enligt 6:19 FB att uppdra riktlinjer för uppdraget samt en rätt att bestämma en viss tid inom vilken utredningen ska vara slutförd.²⁶ Denna tidsfrist kan sedan förlängas om det behövs. Det kan exempelvis handla om att det behövs kompletterande uppgifter eller att förutsättningarna för samarbetsamtal uppkommer först sedan utredning har inletts.²⁷ Enligt förarbetena ges utredaren ett visst utrymme för att själv avgöra om han eller hon ska avge något förslag till hur tvisten ska lösas.²⁸ Enligt 6:19 FB spelar socialnämnden, som jag uppfattar det, en viktig roll och har ålagts ett stort ansvar genom att det är handläggare inom socialnämnden som har kontakt med barnet och dess föräldrar och utredningsansvaret inför domstolens avgörande. Att utredaren själv ges en möjlighet att föreslå en lösning på tvisten förstärker, enligt min mening, detta ansvar ytterligare.

Vid en tvist om vårdnad, boende eller umgänge har domstolen en möjlighet att ta ett interimistiskt beslut i frågan, det vill säga besluta om vårdnaden, boendet eller umgänget för tiden till dess att frågan har avgjorts genom dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft. Domstolens möjlighet att fatta interimistiska beslut regleras i 6:20 FB. Att domstolen förordnar om ett interimistiskt beslut är vanligt i samband med att föräldrarna vid en tvist inställer sig första gången vid domstolen.²⁹ Inför ett interimistiskt beslut har båda tvistande parterna rätt att yttra sig i frågan och domstolen har även en möjlighet att inhämta upplysningar³⁰ från socialnämnden för att fatta ett beslut. Det är dock inte meningen att socialnämnden i detta skede ska göra en omfattande utredning utan det är främst fråga om registerutdrag ur myndighetsregister, samtal med parterna och även med barnet om detta är möjligt samt eventuellt samtal med någon som kan uttrycka sig objektivt³¹ i saken. Utredaren behöver inte uttrycka någon egen åsikt eller uppfattning

²⁶ I prop. 1990/91:8, s. 66 nämns tre till fyra månader som riktmärke. Domstolen ska dock se till att utredningen bedrivs skyndsamt och i prop. 1997/98:7, s. 89-90 säger man att tidsfristens längd emellertid bör bedömas med utgångspunkt i det enskilda fallet.

²⁷ Prop. 1990/91:8, s. 67.

²⁸ Prop. 1990/91:8, s. 45.

²⁹ Ewerlöf/Sverne/Singer, s. 75.

³⁰ Upplysningar inför ett interimistiskt beslut brukar benämnas snabbupplysningar.

³¹ Exempelvis förskole- eller skolpersonal, se Ewerlöf/Sverne/Singer, s. 75.

inför ett interimistiskt beslut.³² Ett beslut enligt 6:20 FB får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Min uppfattning är att socialnämnden spelar en viss roll även här, om än mindre än enligt de andra ovan redogjorda bestämmelserna. Visserligen vilar det ett ansvar på socialnämnden att redogöra för korrekta uppgifter inför domstolen men ansvaret enligt bestämmelsen om interimistiska beslut torde ändå i förhållande till de andra bestämmelserna anses vara av mindre omfattande karaktär. Ett interimistiskt beslut av domstol är ju som nämnts ett tillfälligt beslut varvid det slutliga avgörandet kan komma att skilja sig från detta.

2.4 Socialnämndens roll och ansvar enligt 21 kapitlet föräldrabalken

Som ovan nämnts ska den som har den rättsliga vårdnaden enligt sjätte kapitlet föräldrabalken sörja för barnets person i olika hänseenden men med vårdnaden följer även en rätt för vårdnadshavaren att ha barnet hos sig och att bestämma var barnet ska bo samt en rättighet att inom vissa gränser i övrigt besluta i frågor som röra barnet.³³ När föräldrar har tvistat om vårdnaden, boendet eller umgänget och en domstol har avgjort frågan, finns en risk att de inte kommer att efterleva domen. Exempelvis kanske den förlorande föräldern i en vårdnadstvist vägrar lämna över barnet frivilligt till den andre föräldern. Om en förälder vägrar efterleva en dom eller ett beslut i en vårdnads-, boende- eller umgängesfråga ger lagreglerna i föräldrabalkens 21 kapitel den andre föräldern en möjlighet att få sin rätt tillgodosedd. Vårdnadshavaren till ett barn kan således fordra att den som utan stöd i lag vägrar att överlämna barnet till honom eller henne ska lämna det ifrån sig. Den ledande tanken i förevarande kapitel är att barn så långt som möjligt ska skonas från åtgärder som är skadliga för dess fysiska eller psykiska hälsa.³⁴ Lagstiftaren har dock inte helt låtit avstå från tvångsmedel av hänsyn till barnet. Detta behöver inte vara oförenligt med intresset att skona barnet utan kan till och med på längre sikt anses ligga i barnets intresse att

³² Ewerlöf/Sverne/Singer, s. 75.

³³ Prop. 1990/91:8, s. 23.

³⁴ Walin/Vängby, s. 21:2.

det finns en möjlighet till effektiva åtgärder för överlämnande. Även vetenskapen om att det finns effektiva tvångsmedel för överlämning kan göra att tvistande föräldrar själva medverkar till en skonsam överlämning av omtanke om barnet. I vissa situationer saknas dock föräldrarnas goda vilja och tvångsmedel måste användas. I dessa fall ska barnets intresse beaktas både i valet av tvångsmedel och i övrigt.

Medan själva sakfrågan om vårdnad, boende eller umgänge avgörs av allmän domstol avgörs istället frågan om verkställighet av sådan dom av länsrätten. En dom om vårdnad innehåller i regel inte något åliggande att överlämna barnet. Det är emellertid underförstått att den som får vårdnaden tilldömd sig ska kunna kräva att få barnet överlämnat till sig. Även verkställighet av avtal enligt 6: 14a 2st och 6: 15a 2st FB ansöks om hos länsrätten.³⁵ Ansökan om verkställighet bör göras hos den länsrätt där barnet eller den förälder som har barnet i sin vård vistas. Dock kan det även tänkas att annan länsrätt är behörig att ta upp frågan om verkställighet. Det gäller exempelvis situationen då den som har hand om barnet tillfälligt har tagit med barnet till annan ort³⁶ eller situationen då barnet och den som har hand om det vistas på skilda orter. I den första situation bör länsrätten på orten där den som har hand om barnet och där barnet vistas vara behörig att ta upp frågan. Den andra situationen torde ge både länsrätten där barnet vistas som länsrätten där den som tar hand om barnet behörighet att ta upp mål om verkställighet.³⁷ Den länsrätt som har tagit upp ansökan är dock behörig att handlägga och meddela beslut trots att själva verkställigheten ska äga rum utanför dess domkrets, 12 § F 1967:15³⁸. Det kan dock vara mer ändamålsenligt att ärendet lämnas över till annan domkrets om det kan förutses att utredningen väsentligen kommer att beröra personer och förhållanden i den domkretsen.³⁹

³⁵ Se 1 § -2 § Förordningen (1967:715) om tillämpning av 21 kap i föräldrabalken, F 1967:15.

³⁶ Det kan till exempel vara för en tids semester.

³⁷ Walin/Vängby, s. 21:11.

³⁸ Förordning (1967:715) om tillämpning av 21 kapitlet i föräldrabalken.

³⁹ Walin/Vängby, s. 21:11.

För att vara berättigad en dom om verkställighet torde inte krävas av sökanden att sökanden kan visa att motparten har vägrat följa den allmänna domstolens dom. Detta trots att verkställighet i allmänhet inte påkallas annat än när den som har hand om barnet inte efterkommer vad allmän domstol har förordnat. Däremot kan sökandens och motpartens inställning påverka utformningen av verkställigheten samt fördelningen av rättegångskostnaderna.⁴⁰

När det gäller dom eller beslut om umgänge med annan, som står barnet nära, än vårdnadshavaren kan verkställighet enligt 21 kapitlet i föräldrabalken också ske. Behörighet att ansöka om sådan verkställighet tillkommer enligt 6:15 a FB endast socialnämnden. Behörighet att begära verkställighet torde dock endast tillkomma socialnämnden då denna har varit part i mål om umgänge i allmän domstol.⁴¹ Om barnet flyttar så att det hamnar under en annan socialnämnds ansvarsområde övergår behörigheten att väcka talan om verkställighet till den nya nämnden.⁴² Socialnämnden har alltså, vid sådant umgänge som beskrivs här, inte något speciellt ansvar men spelar ändå enligt min uppfattning en roll i egenskap av sin behörighet att vara part i målet. Dock kan verkställighet enligt 21:1 FB för utfående av barn placerat i fosterhem inte grundas direkt på en vårdnadsdom.⁴³ I nyss nämnda situation får vårdnadshavaren istället göra ansökan om verkställighet enligt 21:7 FB.

Verkställighet enligt 21:2-4 FB får enligt 21:1 FB inte ske innan beslut eller dom av allmän domstol har vunnit laga kraft, om det inte finns särskilt angivet. Vad det gäller vissa interimistiska beslut finns det föreskrivet om omedelbar verkställighet i 6:20 FB om där avsedda beslut. En i sammanhanget relevant bestämmelse finns även i 17:14 rättegångsbalken,

⁴⁰ RÅ 1992 ref. 97 I. Se länsrättens domskäl. Om den vinnande parten har inlett rättegång utan att motparten har gett anledning till det ska den vinnande parten ersätta motparten. Även kammarrätten nämner i sina domskäl att vinnande part kan blir ersättningskyldig om omständigheterna i det enskilda fallet är sådana att det inte är rimligt att den tappande parten sak ersätta den vinnande parten.

⁴¹ Walin/Vängby, s. 21:10.

⁴² Walin/Vängby, s. 21:10.

⁴³ Walin/Vängby, s. 21:9.

RB som föreskriver att domstolen, när det finns särskilda skäl, kan förordna om verkställighet utan hinder av att en dom inte äger laga kraft.

Ett verkställighetsmål behöver inte förfalla på grund av att en allmän domstol fattar ett nytt beslut i exempelvis en umgängesfråga.⁴⁴ Dock kan man ur praxis utläsa att grunderna för förvaltningsdomstolens avgörande i ett verkställighetsmål inte får förändras i allt för hög grad. Vid en förändring av hög grad kan således verkställighetsfrågan anses förfallen.⁴⁵ I ett mål om verkställighet kan länsrätten i allmänhet godta att allmän domstol kompletterar exempelvis ett umgängesförfarande eller fyller ut sitt beslut genom en överenskommelse mellan de tvistande parterna.

Enligt 21:1 3st FB ska, som redan nämnts, föräldrars avtal om vårdnad, boende och umgänge verkställas på samma sätt som en lagakraftvunnen dom av allmän domstol. För att ett avtal ska vara verkställbart krävs att det ska vara skriftligt och godkänt av socialnämnden, med andra ord ska formkraven⁴⁶ vara uppfyllda. Avtal blir verkställbara enligt 21 kap. FB så snart de gäller enligt vad som föreskrivs i respektive bestämmelse. Dock krävs inte för att avtalet ska vara gällande och verkställbart att förfarandereglerna enligt 6: 17a 3st FB har iakttagits.⁴⁷ Det är inte osannolikt att avtal om vårdnad, boende och umgänge kan tänkas förutsätta eller innehålla överenskommelser om frågor som faller utanför de särskilda verkställighetsreglerna i 21 kapitlet föräldrabalken. Sådana överenskommelser kan vara föreskrifter om betalningsförpliktelser vid exempelvis umgänge. En skyldighet för en förälder att bistå med resekostnader i samband med umgänge faller utanför verkställighet enligt

⁴⁴ RÅ 1992 ref. 97 II, fråga om överprövning av förvaltningsdomstols förordnande om verkställighet av umgängesrätt då det avgörande av allmän domstol vari förordnandet grundas på har ändrats. Domstolen slog fast att huvudprincipen i verkställighetsmål enligt 21 kapitlet i föräldrabalken är att vad allmän domstol har förordnat om umgänge ska lända till efterrättelse.

⁴⁵ RÅ 1992 ref. 97.

⁴⁶ Se ovan avsnitt 2.3 om avtal om vårdnad, boende och umgänge.

⁴⁷ Walin/Vängby, s. 21:12.

föräldrabalken och måste således angripas med en ansökan om betalningsföreläggande.⁴⁸

Vid verkställighet är utgångspunkten, precis som vid övriga frågor som rör barn, enligt 21:1 FB att barnets bästa ska komma i främsta rummet. Detta infördes i verkställighetskapitlet efter ändringar i föräldrabalken 1998⁴⁹ då lagstiftaren ansåg principen om barnets bästa vara av sådan vikt att en uttrycklig bestämmelse ansågs nödvändig. Bestämmelsen kan jämföras med 6:2 a FB. Barnets bästa i verkställighetsfrågor ska således beaktas i bedömningen både vid själva prövningen om verkställighet ska ske eller vägras som vid själva verkställighetsförfarandet.⁵⁰

Innan länsrätten beslutar eller förordnar om verkställighet av en dom eller avtal får den enligt 21:2 FB uppdra⁵¹ åt ledamot i socialnämnden, någon tjänsteman inom socialtjänsten eller någon annan lämplig person⁵² att verka för att den som har hand om barnet frivilligt ska fullgöra vad som enligt avtal eller dom av allmän domstol åligger honom eller henne. Länsrätten bör således så snart ett mål om verkställighet har angjorts utreda med sökanden, motparten och socialförvaltningen om ett så kallat medlingsuppdrag är möjligt eller meningsfullt. Socialnämnden spelar, enligt min mening, i denna situation en roll i den bemärkelsen att länsrätten kan förordna uppdrag till socialnämnden om så kallat medlingsuppdrag. Huruvida uppdraget bör lämnas till tjänsteman i socialnämnden framgår emellertid inte av lagtext, förarbeten eller doktrin. Det som framhålls i förarbetena är att det är viktigt att göra alla ansträngningar för att det barn det gäller ska överlämnas frivilligt.⁵³ Trots att länsrätten i första hand bör pröva möjligheten till frivilligt fullgörande av den som har hand om barnet kan det dock finnas särskilda skäl som föranleder annat. Det kan finnas situationer då försök till frivilligt genomförande inte bedöms hinnas med. Uppdrag

⁴⁸ Walin/Vängby, s. 21:12.

⁴⁹ Prop. 1997/98:7.

⁵⁰ Prop. 1997/98:7, s. 127.

⁵¹ För uppdragets innebörd se även 4-7 § § i Förordning (1967:715) om tillämpning av 21 kapitlet i föräldrabalken.

⁵² Exempelvis läkare, kurator eller distriktssköterska. Se Walin/Vängby, s. 21:13.

⁵³ Prop. 1982/83:165, s. 15 och s. 26.

enligt bestämmelsen i 21:2 FB kan ses som ett förlikningsförsök och inte verkställighet i den bemärkelsen att fullgörande inte tvingas fram. Länsrätten kan meddela uppdrag antingen innan eller i samband med att den förordnar om verkställighet. Dock måste länsrätten när uppdrag lämnas i samband med förordnande om verkställighet ha fullbordat utredningen som på grund av ärendets beskaffenhet åligger länsrätten.⁵⁴ Uppdraget enligt 21:2 FB är då att anse som ett alternativ till tvångsåtgärderna i 21:3 FB för genomförande av en redan beslutad verkställighet. Meddelar länsrätten istället uppdraget innan den förordnar om verkställighet bör uppdraget föregås av viss utredning från länsrättens sida om det finns anledning att anta att det föreligger hinder mot verkställigheten.⁵⁵ För att skapa sig en uppfattning om situationen i det enskilda fallet bör därför länsrätten ta kontakt med företrädare för socialnämnden. Kontakten mellan länsrätten och socialnämnden är även motiverad ur synpunkten att länsrätten behöver veta om nämnden tidigare har haft beröring med tvisten. Detta tolkar jag som att man hänvisar länsrätten till kontakt med socialnämnden inför ett beslut om uppdrag för att avgöra om medling torde vara framgångsrikt och bör lämnas men, som redan nämnts, kan jag inte utläsa om lagstiftarens uppfattning är att ett sådant medlingsuppdrag bör ges till tjänsteman eller ledamot i socialnämnden. Det kan även tänkas uppkomma den situationen att uppdrag eventuellt inte alls bör komma ifråga med hänsyn till det rådande läget mellan parterna i tvisten. Det kan även i samband med att uppdrag lämnas vara nödvändigt eller behövligt att höra sökandes motpart i målet. Detta kan då göras helt formlost exempelvis genom telefonsamtal.

Att vikten av socialnämndens roll inte framgår i lagtext, förarbeten eller doktrin angående om medlingsuppdrag bör lämnas till just socialnämnden gör att jag egentligen inte kan bedöma socialnämndens ansvar enligt bestämmelsen i 21:2 FB. Min allmänna uppfattning är dock att det torde vara rimligt att länsrätten förordnar det uppdrag det här är fråga om till tjänsteman inom socialnämnden. Detta grundar jag på, med hänvisning till

⁵⁴ Walin/Vängby, s. 21:13.

⁵⁵ Walin/Vängby, s. 21:14.

ovan avsnitt om sjätte kapitlet i föräldrabalken, att nämnda tjänstemän torde ha erfarenhet av att bemöta familjer som befinner sig i en konflikt.

I 21:2 2st FB föreskrivs även en rapporteringsskyldighet. Den som fått ett uppdrag enligt ovan ska inom en viss av länsrätten angiven tid, inte längre än två veckor, inkomma med en redogörelse för vilka åtgärder som har vidtagits och om vad som i övrigt har framkommit. Om det finns förutsättningar för att nå en frivillig fullgörelse kan länsrätten förlänga tiden för vilken en redogörelse ska inkomma.⁵⁶ Detta sker i så fall med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet.⁵⁷ Med beaktande av barnets bästa bör hänsyn tas till barnet så att ett utdraget medlingsförfarande undviks.⁵⁸ Med utdraget menas exempelvis ett förfarande med långa skriftväxlingar eller omständliga förhandlingar.⁵⁹ Ett uppdrag bör inte heller lämnas av länsrätten om det är osannolikt att uppdraget kommer att medföra ett frivilligt överlämnande eller om uppdraget kan anses onödigt på grund av att det kommer att fördröja ärendets handläggning, se 4 § F 1967:715. Den som har fått ett uppdrag enligt 21:2 2st FB bör så fort som möjligt ta kontakt med den som har barnet hos sig och undersöka om det kan ske en uppgörelse i godo. Om en överlämning inte kan antas komma till stånd ska den som har fått uppdraget inhämta sådana upplysningar som kan antas vara av intresse för länsrättens fortsatta handläggning. Frågan om verkställighet av exempelvis umgänge kan i vissa fall vara brådskande. Så kan vara fallet då en förälder är berättigad umgänge till exempel under ett jullov. I en sådan situation måste tiden att försöka komma till ett frivilligt överlämnande eventuellt begränsas eftersom två veckor då kan vara för lång tid.

⁵⁶ I förarbetena motiveras möjligheten till förlängning av tidsfristen med att en förlängning bör komma ifråga då det "alltjämt finns förutsättningar att komma fram till en frivillig lösning", prop. 1982/83:165, s.27.

⁵⁷ Walin/Vängby, s. 21:14. Det kan exempelvis vara ändamålsenligt att låta den som har hand om barnet göra ett nytt försök till överlämning om överlämnande inte har kunnat genomföras under den utsatta tiden men det ändå finns förutsättningar för ett frivilligt överlämnande av barnet.

⁵⁸ Prop. 1982/83:165, s. 27.

⁵⁹ Walin/Vängby, s. 21:14.

Ärendet om verkställighet avslutas om överlämnande sker frivilligt. Dock måste länsrätten besluta om eventuell ersättning för rättegångskostnaderna i de fall då sökanden har yrkat om det. Skulle det framkomma att överlämning inte har skett ska länsrätten ta upp och fortsätta handläggningen av ärendet. Försök att uppnå en frivillig uppgörelse är inte att anse som myndighetsutövning men de tvistande parterna anses ändå ha rätt enligt grunderna för 17 § förvaltningslagen (1986:223), FL att få ta del av den utredning som den som har utfört uppdraget har gjort.

Tvångsmedlen som finns till hands för länsrätten att använda är vitesföreläggande och hämtning genom polismyndighetens försorg. Utgångspunkten för länsrätten är, som redan har nämnts, att vad som allmän domstol har beslutat angående vårdnaden ska i princip efterföljas.⁶⁰ Som tvångsmedel bör i första hand vitesföreläggande användas.⁶¹ Vitesföreläggandet går ut på att den som har barnet i sin vård ska överlämna det till den som söker om verkställigheten. Således ska vitesföreläggandet riktas mot den som motsätter sig verkställigheten. I vissa fall kan det vara så att allmän domstol i samband med exempelvis ett vårdnadsavgörande har förelagt vite enligt 6:21 FB. Länsrätten bör då inte döma ut vite på ansökan av samma part innan tiden för den allmänna domstolens föreläggande har löpt ut.⁶² Möjligheten till tvång genom polismyndighetens försorg har ifrågasatts.⁶³ Ska hämtning av barn användas krävs att det föreligger särskilda skäl. Förutsättningarna för hämtning av barn anges i 21:3 2-3st FB. Andra stycket rör de fall då det finns en dom eller ett beslut om vårdnad, boende och överlämnande. Förutsättningen för att hämtning ska kunna ske är att verkställighet annars inte kan äga rum eller att det är nödvändigt för att barnet inte ska lida skada. Överlämnande bör inte uppfattas som ett

⁶⁰ Se RÅ 1992 ref. 97 II som har nämnts i fotnot 44.

⁶¹ Prop. 1982/82:165, s. 17-18.

⁶² Prop. 1982/83:165, s. 27.

⁶³ Se prop. 1982/83:165, s. 17 ff. I propositionen uttrycktes en vilja att helt överge möjligheten till hämtning vid konflikt mellan föräldrar men den slutliga ståndpunkten blev ändå att detta tvång fyllde en funktion i vissa situationer varvid man behöll möjligheten. Detta motiverades genom att möjligheten är behövlig i de fall då ett barn löper risk att ta allvarlig skada av att vara kvar i den miljö det vistas i men även på grund av att en del situationer då ett barn undanhålls sin vårdnadshavare kan tänkas leda till komplikationer. Detta på grund av att den som undanhåller barnet saknar de juridiska möjligheter som tillkommer vårdnadshavaren för att kunna tillvarata barnets rätt.

självtändigt alternativ utan förutsättningen för att hämtning ska ske är således att det har meddelats en dom eller beslut om överlämnande. Med domen eller beslutet måste dock vara avsett att hämtning även kan ske i andra fall med hjälp av 21:7-8 § § FB.

Här bör förtydligas att innan länsrätten prövar frågan om hämtning enligt 21:3 FB bör uppdrag enligt 21:2 FB ha meddelats. Dock kan uppdrag ibland vara meningslöst och länsrätten kan vid en muntlig förhandling utreda varför parterna är oense och om det finns någon utsikt eller möjlighet för parterna att komma överens varvid hämtning av barnet inte behöver ske. Länsrätten bör även ha utdömt vite innan frågan om hämtning prövas. Dock kan länsrätten besluta om hämtning utan föregående vitesföreläggande om ett sådant skulle vara uppenbart verkningslöst. Som yttersta åtgärd får länsrätten besluta om hämtning om verkställighet inte kan ske på annat vis. Det är emellertid viktigt att ansträngningarna att få barnet överlämnat frivilligt fortsätter även efter det att beslut om hämtning har meddelats. En förutsättning för beslut om hämtning är att hämtning är nödvändigt för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Enligt 21:9 FB ska hämtning och andra åtgärder som rör barn utföras på ett sätt som är så skonsamt som möjligt för barnet. Vid hämtning ska någon som kan utgöra ett stöd för barnet närvara.⁶⁴ Enligt förarbetena bör den person som ska utgöra stödet för barnet vid en hämtning förutom att ha en god relation med barnet, även ha en god relation till den vilken barnet ska hämtas ifrån.⁶⁵ Om det finns en kontaktperson utsedd enligt socialtjänstlagen bör denne kontaktperson anlitas för att närvara. Det bör även medverka en barnläkare, barnpsykiatriker eller barnpsykolog om det är möjligt. Då förarbetena anger och bedömer att en tjänsteman från socialnämnden skulle vara lämplig att närvara vid hämtning enligt 21:9 FB kan man konstatera att socialnämnden har givits en betydande roll i detta

⁶⁴ Denna person kan enligt prop. 1982/83:165, s. 33 exempelvis vara en socialtjänsteman som har god relation med barnet men även en släkting eller annan person.

⁶⁵ Prop. 1982/83:165, s. 33. Personen som ska utgöra ett stöd för barnet bör i vart fall inte stå i en relation med den som barnet ska hämtas ifrån så att stödpersonens närvaro väcker irritation.

sammanhang. Detta trots att det inte uttryckligen framgår av lagtexten. Att socialnämnden ändå, enligt min mening, torde anses ha en betydande roll eller i vart fall ett betydande ansvar beror på åtgärdens beskaffenhet. Ett beslut om hämtning av ett barn innebär en så stor påfrestning för alla inblandade och framförallt för barnet att det vilar ett stort ansvar på de personer som ska närvara vid en sådan åtgärd. Skulle en tjänsteman från socialnämnden medverka vid hämtning följer således ett omfattande ansvar.

Länsrätten kan enligt 21:4 1st FB även lämna uppdrag om utredning enligt 21:2 FB i samband med att den förordnar om verkställighet.⁶⁶ Detta är möjligt även då det även tidigare har meddelats uppdrag enligt 21:2 FB. Det kan exempelvis finnas situationer då föräldrarna eller parterna har tappat förtroendet för den tidigare utsedde utredaren.⁶⁷ Uppdrag ska, som ovan nämnts, i regel lämnas då rätten beslutar om hämtning av ett barn om inte särskilda skäl föreligger.⁶⁸ Med särskilda skäl åsyftas de situationer då ett uppdrag är meningslöst eller situationer då det är av vikt att ett barn omedelbart hämtas från den miljö som det befinner sig i.⁶⁹ Skulle det visa sig att den som har fått uppdrag enligt 21:4 FB inte lyckas ena föräldrarna eller parterna kan det vara så att det är av värde om han eller hon är närvarande vid en eventuell hämtning för att främja att hämtningen sker så lugnt och odramatiskt som möjligt.⁷⁰

I vissa situationer föreligger hinder för länsrätten att verkställa en dom eller ett beslut. Verkställighet får inte enligt 21:5 FB ske mot ett barns vilja om barnet har fyllt 12 år⁷¹ utom i de fall då rätten finner det nödvändigt med hänsyn till barnets bästa. Hinder föreligger även enligt förevarande bestämmelse i vissa situationer då ett barn inte har uppnått 12-års ålder men har nått en sådan mognad att dess vilja ändå bör beaktas på motsvarande

⁶⁶ Jämför skillnaden mot 21:2 FB. Enligt 21:2 FB ges möjlighet till att meddela uppdrag *innan* länsrätten förordnar om verkställighet.

⁶⁷ Prop. 1982/83:165, s. 30.

⁶⁸ Enligt förarbetena är det viktigt att uppdrag kan meddelas i samband med beslutet om hämtning genom polismyndighetens försorg eftersom det är viktigt att ansträngningarna för ett frivilligt överlämnande även efter ett sådant beslut, prop. 1982/83, s. 28.

⁶⁹ Prop. 1982/83:165, s. 30.

⁷⁰ Prop. 1982/83:165, s. 30. Se även Walin/Vängby, s. 21:21.

⁷¹ Åldersgränsen var tidigare 15 år men sänktes genom prop. 1982/83:165 till 12 år.

sätt. Enligt 21:6 FB ska verkställighet även vägras om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades eller om förhållandena uppenbart har förändrats sedan socialnämnden godkände ett överenskommet avtal mellan föräldrarna. Vidare krävs för vägran av verkställighet enligt denna bestämmelse att det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad, boende eller umgänge prövas på nytt.⁷² En sådan fråga tas upp i allmän domstol på ansökan av den som har varit part i målet hos länsrätten eller på ansökan av socialnämnden. Verkställighet får även vägras i andra fall om det föreligger en risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

2.5 Sammanfattande kommentar

När det gäller frågor om barn enligt föräldrabalken är det alltid barnets bästa som ska stå i förgrunden och fungera som ledstjärna för domstolen. Portalparagrafen för denna utgångspunkt finns i 6:2 a FB vari övriga bestämmelser tar sitt avstamp.

Av de olika former av vårdnad som finns är den vanligaste formen gemensam vårdnad. Detta är en vårdnadsform som eftersträvas av samhället och domstol kan döma till gemensam vårdnad även mot ena föräldern vilja. För att främja att samförståndslösningar mellan föräldrar kommer till stånd i största möjliga mån i frågor om vårdnad, boende eller umgänge erbjuder lagstiftningen en möjlighet till samarbetsamtal. Skulle inte föräldrarna komma överens och frågan om avgörande överlämnas till domstol är domstolen skyldig att verka för att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda. Socialnämnden eller annat organ kan genom att domstol förordnar om det få i uppdrag att utreda sådana frågor.

⁷² Enligt prop. 1982/83:165, s. 32 omfattar rekvisitet även om situationen är sådan att förhållandena kan anses svårutredda och därför kräver mer ingående överväganden i själva sakfrågan det vill säga vårdnadsfrågan än vad som är lämpligt i en verkställighetsprocess.

Domstolen har även vid vårdnads, boende eller umgängeskonflikter en möjlighet att fatta interimistiska beslut exempelvis i samband med att föräldrarna i en tvist uppträder vid domstolen för första gången. Ett sådant interimistiskt beslut föregås av upplysningar som inhämtas från socialnämnden. Dessa upplysningar är dock inte avsedda att ha föregåtts en omfattande utredning.

Uppstår det nya problem eller konflikter trots att frågan om vårdnad, boende eller umgänge har avgjorts av domstol genom att en förälder vägrar efterfölja domen finns tvångsmedel att tillgå genom verkställighetsreglerna i 21 kapitlet föräldrabalken. Frågor om verkställighet avgörs av förvaltningsdomstol. Innan tvång tillgrips ska domstolen undersöka möjligheterna att få till stånd överlämningen på frivillig väg. Detta sker genom förordnande om medling med syfte att verka för förlikning mellan föräldrarna. Det främsta tvångsmedlet, då en förälder vägrar efterträta sig en dom, består i möjligheten att utdöma vite. Som sista åtgärd kan hämtning genom polismyndighetens försorg tillgripas. Detta är dock en åtgärd av mycket ingripande karaktär varvid tvång genom hämtning ska tillämpas restriktivt. I vissa situationer kan hinder för verkställighet föreligga. Det är i situationer då barnet, då det har uppnått en ålder av 12 år, motsätter sig verkställighet eller när förhållandena varpå den allmänna domstolens dom grundar sig på uppenbarligen har ändrats.

Ser man till socialnämndens roll och ansvar enligt sjätte kapitlet i föräldrabalken tar sig detta olika uttryck beroende på vilken bestämmelse man undersöker. Vid samarbetsamtal, då socialnämnden har fått en avgörande roll, har lagstiftaren även valt att ålägga socialnämnden ett stort ansvar som består i att vägleda föräldrar i en konflikt att nå en samförståndslösning som gynnar barnet. Utövandet av samarbetsamtal innebär emellertid endast verksamhet av rådgivande karaktär. När det istället gäller avtal mellan föräldrar skiljer sig socialnämndens roll från rollen vid samarbetsamtal. Jag syftar här till att socialnämnden har givits en roll som består av rådgivande verksamhet men även av viss

myndighetsutövning. Ansvaret blir tämligen stort då ett avtal godkänt av socialnämnden fungerar som en lagakraftvunnen dom om formkraven har uppfyllts. Vid utredning i frågor om vårdnad, boende eller umgänge förordnad av domstol kommer socialnämndens roll i blickpunkten både för föräldrarna men även för domstolen. Ansvar som ligger på socialnämnden för att redovisa en korrekt och opartiskt genomförd utredning förstärks ytterligare genom att utredaren själv kan föreslå en lösning på tvisten. Trots att det slutgiltiga avgörandet vilar på domstolen torde utredarens uppfattning ändå tillmätas en viss betydelse vilket gör ansvaret mer omfattande.

När det istället gäller socialnämndens roll och ansvar enligt 21 kapitlet föräldrabalken har socialnämnden som jag uppfattar det inget ansvar i form av myndighetsutövning. Däremot finns en roll som tar sig uttryck i bestämmelserna om medling. Huruvida denna roll är avsedd att vara betydande har jag inte kunnat bilda mig någon egentlig uppfattning om. Skulle socialnämnden förordnas ett sådant uppdrag av länsrätten följer däremot ett betydande ansvar som jag tolkar det.

3 Socialnämndens roll och ansvar enligt den sociala vårdlagstiftningen

3.1 Inledning

Den sociala vårdlagstiftningen faller under det offentligrättsliga området till skillnad från föräldrabalken som faller det civilrättsliga området. Bestämmelser som reglerar socialnämndens roll och ansvar för barn enligt det offentligrättsliga området finns främst i socialtjänstlagen (2001:453), SoL men även, när det gäller vård med hjälp av tvång, i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård för barn och unga.

I det följande avsnittet kommer jag till, skillnad från avsnitt två om socialnämndens roll och ansvar som den är reglerad i civilrättslig lag, att utreda utvalda delar i den offentligrättsliga regleringen. De utvalda bestämmelserna har sin utgångspunkt i arbetets frågeställningar. Jag kommer först att ge en överblick över socialnämndens övergripande ansvar för barn inom socialtjänsten för att läsaren ska få en överskådlig bild över regleringen. Tyngdpunkten kommer emellertid att läggas på de delar av socialnämndens roll och ansvar som berör konflikter om vårdnad, boende eller umgänge. Det huvudsakliga syftet med begränsningen är förutom att utreda och ge en bild av hur socialnämndens roll och ansvar tar sig uttryck enligt den offentligrättsliga lagstiftningen att, utifrån mina frågeställningar, försöka skapa en uppfattning om samspel eller samverkan mellan den civilrättsliga lagstiftningen och den offentligrättsliga lagstiftningen. Ett annat syfte med detta avsnitt är att undersöka socialnämndens möjligheter till ingripande i en konflikt rörande vårdnad, boende eller umgänge främst genom omhändertagande enligt 6 § LVU.

3.2 Socialtjänstens övergripande ansvar för barn- en överblick

Inledningsvis kan påpekas att insatser som kan göras med stöd av socialtjänstlagen förutsätter att den enskilde begär eller i vart fall samtycker till åtgärderna. Enligt 1:1 § SoL skall socialnämndens arbete enligt denna lagen baseras på frivillighet och självbestämmanderätt för den enskilde. Socialtjänstlagen karaktäriseras alltså av principen om frivillighet och principen om självbestämmanderätt. Vidare har kommunen enligt 2:2 SoL ålagts det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver.⁷³ Att socialtjänstlagen bygger på frivillighet innebär att socialnämnden i sitt arbete med barn i första hand ska försöka lösa uppkomna problem i samråd med barnet och vårdnadshavarna.

Vid sidan av ett barns vårdnadshavare har socialnämnden, förutom ansvaret för vuxna, ett särskilt ansvar för barn och ungdomar. Socialnämnden ska träda in som ytterst ansvarig med stöd och för att skydda barnet i de fall då en förälder inte fullgör sina uppgifter som vårdnadshavare. De huvudsakliga och grundläggande bestämmelserna om socialtjänstens ansvar för barn och ungdomar finns i 1:2, 3:5 och i 5:1 SoL. Bestämmelsen i 1:2 SoL föreskriver att när åtgärder rör barn ska man särskilt beakta vad synen till barnets bästa kräver.⁷⁴ 3:5 SoL anger att barnets egen inställning ska klarläggas så långt det är möjligt och hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av ålder och mognad i ärenden som rör barn. Bestämmelsen i 5:1 SoL tar sikte på socialnämndens ansvar i form av att stötta och skydda barn. Enligt bestämmelsen ska socialnämnden verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden. Socialnämnden ska även enligt 5:1 SoL sörja för att barn och ungdomar som riskerar en ogynnsam utveckling får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till barnets bästa motiverar det, vård och fostran utanför hemmet.⁷⁵

⁷³ Detta ansvar infördes genom prop. 1979/80:1.

⁷⁴ Även denna bestämmelse anknyter till FN: s barnkonvention, art.3. Jämför barnets bästa enligt 6:2 a FB.

⁷⁵ Prop. 1979/80:1, s. 258.

3.3 Socialnämndens familjerättsliga arbete vid vårdnads, boende och umgängeskonflikter

Det familjerättsliga arbetet inom socialtjänsten regleras av socialtjänstlagen och föräldrabalken och omfattar, som nämnts, flera olika utredningar och ärenden. Socialnämnden lyder under socialtjänstlagen det vill säga offentligrättslig lagstiftning men arbetar vid frågor som rör vårdnad, boende och umgänge till stor del även med föräldrabalken det vill säga civilrättslig lagstiftning. När det gäller det familjerättsliga arbetet gällande vårdnads, boende och umgängesfrågor ska socialnämnden sörja för att föräldrar ska kunna erbjudas samarbetsamtal. Som konstaterats under ovan avsnitt 2.3. ska socialnämnden enligt den civilrättsliga regleringen i föräldrabalken förse domstolen med upplysningar då domstolen förordnar om det inför interimistiska vårdnadsbeslut enligt 6:20 2st FB. Vidare ska socialnämnden enligt 6:19 FB på förordnande av domstol se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda. Nämnden ska med andra ord bistå domstolen med vårdnads, boende och umgängesutredningar. En annan uppgift som socialnämnden har enligt 6:17 a FB är att godkänna avtal mellan föräldrar om vårdnad, boende och umgänge. Ett sådant godkänt avtal har samma verkan som en lagakraftvunnen dom. Här kan man följaktligen konstatera att den civilrättsliga regleringen i föräldrabalken går in och påverkar en offentlig myndighets arbetsuppgifter. Inflytandet blir tämligen stort med tanke på att föräldrabalken till stor del anger socialnämndens familjerättsliga arbete. Det råder alltså enligt min uppfattning en tråd och ett samspel mellan den civilrättsliga regleringen och den offentligrättsliga regleringen som normalt anger en myndighets arbetsuppgifter.

Socialtjänsten spelar, som redan har konstaterats, en viktig roll när det gäller att lösa vårdnads, boende eller umgängeskonflikter och därmed sammanhängande frågor. Det är dock inom ramen för socialtjänsten som socialnämndens arbete ska ske.⁷⁶ Socialnämnden ska enligt den

⁷⁶ Prop. 1990/91:8, s. 52.

offentlighetslagstiftningen i socialtjänstlagen sörja för att föräldrar ska erbjudas samarbetsamtal under sakkunnig ledning för att uppnå enighet i frågor om vårdnad och umgänge. Målet för samtalen är således att få föräldrarna att nå samförståndslösningar men även om detta syfte inte kan uppnås, kan föräldrarna genom samtalen få förståelse för varandras synpunkter och lära sig hantera sina konflikter så att det så lite som möjligt går ut över barnen. Samarbetsamtalet är i första hand att uppfatta som ett instrument för föräldrar att gemensamt och i samråd själva besluta om vårdnad, boende och umgänge med barnet.⁷⁷ Här man enligt min mening se en samverkan mellan föräldrabalken och socialtjänstlagen när det gäller målet och syftet med samarbetsamtalen.

Domstolens rätt att uppdra åt socialnämnden att anordna samarbetsamtal anges i 6:18 FB. Socialnämndens skyldighet att erbjuda kommuninvånarna detta anges emellertid i 5:3 SoL. Föräldrar kan genom bestämmelsen i 5:3 SoL erhålla hjälp att uppnå enighet i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Utgångspunkten är att förordnande om samarbetsavtal kan ske så snart det antas tjäna något syfte.⁷⁸ Socialnämnden ska enligt bestämmelsen i 5:3 SoL även sörja för att samarbetsamtal kommer till stånd då föräldrarna själva begär det innan någon rättslig process har inletts. Det finns dock inget tvång om att föräldrar ska medverka utan samarbetsamtalen bygger på frivillighet.⁷⁹ När det gäller fullgörandet av socialnämndens skyldighet att sörja för samarbetsamtal enligt 5:3 SoL är varje kommun själv fri att bestämma formen för fullgörandet.⁸⁰ Det står således kommunerna fritt att erbjuda samtalen inom den egna verksamheten eller att eventuellt samarbeta med annan eller andra kommuner i frågan. Vissa riktlinjer⁸¹ har dock angivits av socialstyrelsen när det gäller ramen för samtalen. I dessa anges

⁷⁷ Norström/Thunved, s. 100.

⁷⁸ Prop. 1990/91:8, s. 30. Se avsnitt 2.3.

⁷⁹ Man kan dock enligt min mening diskutera frivilligheten. Enligt förarbetena krävs inget samtycke, se avsnitt 2.3. I en situation då domstol förordnar om samarbetsamtal torde det även förefalla sig så att en förälder i egenskap att visa sig från sin bästa sida inför domstolen kan ge sken av att frivilligt delta i samarbetsamtal trots att föräldern egentligen är negativt inställd till samtalen.

⁸⁰ Prop. 1990/91:8, s. 28-29.

⁸¹ Se SOSFS 2003:14.

exempelvis att tidsfristen för när föräldrarna bör erbjudas det första samtalet inte bör överstiga tre veckor.⁸²

Enligt 5:3 2st SoL är kommunerna även skyldiga att erbjuda familjerådgivning⁸³ för den som begär det. Kommunen kan fullgöra skyldigheten genom att själv tillhandahålla rådgivningen eller genom annan lämplig rådgivare. En förutsättning för att en kommun ska anses ha uppfyllt sin skyldighet enligt förevarande bestämmelse är dock att rådgivningsverksamheten utförs yrkesmässigt⁸⁴ och detta är ett krav för att det ska ses som familjerådgivning enligt lagens mening. Innehållet i rådgivningen framgår av 5:3 3st SoL som anger att rådgivning består av samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer. Med parförhållanden torde inte avses endast äktenskap och sammanboende par utan även par som står i annan fast förbindelse och såväl heterosexuella som homosexuella parförhållanden.⁸⁵ Begreppet familjerådgivning ska inte uppfattas så snävt att rådgivningen endast inriktar sig på fortsatt samlevnad utan begreppet ska även omfatta rådgivning som syftar till att dämpa konflikter efter en separation så att föräldrarna i framtiden kan komma överens i sina föräldraroller.⁸⁶ Vidare bör familjerådgivningen vara självständig i förhållande till den övriga verksamheten som bedrivs inom socialtjänsten. Således bör inte socialsekreterare som är verksamma i socialtjänsten även fungera som familjerådgivare.

För familjerådgivning som bedrivs av kommun eller landstinget gäller sekretess och tystnadsplikt enligt 7:4 2st. SekrL. Denna sekretess och tystnadsplikt ska även gälla för enskilt bedriven familjerådgivning enligt

⁸² SOSFS 2003:14, s. 3. Detta gäller från det att föräldrarna har kommit i kontakt med socialnämnden på frivillig väg eller från det att en remiss har kommit från domstol.

⁸³ Med begreppet familjerådgivning avses här rådgivning som bedrivs av det allmänna eller av yrkesmässig enskild. Se Norström/Thunved, s. 102.

⁸⁴ Med yrkesmässig avses att rådgivningen utförs av professionell rådgivare, vänder sig till ett större antal personer samt att verksamheten är av varaktig karaktär. Se Norström/Thunved, s. 102.

⁸⁵ Prop. 1993/94:4, s. 10.

⁸⁶ Norström/Thunved, s. 102.

15:2 SoL vari föreskrivs att den som är eller har varit verksam inom enskilt bedriven verksamhet inte obehörigen får röja uppgifter som enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen.⁸⁷ Av 8:2 SoL framgår att kommunerna får ta ut en avgift för familjerådgivning då familjerådgivningen är att se som en tjänst. Avgifterna bör dock inte läggas på en sådan nivå att enskilda avhålls från att vända sig till familjerådgivning som anordnas av kommunen eller på uppdrag av kommunen.⁸⁸

Av 6:17 a FB följer att föräldrar enligt 5:3 FB kan få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende eller umgänge. Även här finns, enligt min uppfattning, en koppling och en samverkan mellan den civilrättsliga och offentligrättsliga lagstiftningen. Det är socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört som prövar om avtalet ska godkännas.⁸⁹ Innan socialnämnden godkänner ett avtal om vårdnad, boende eller umgänge bör handläggaren träffa föräldrarna personligen. Vid detta möte bör föräldrarna informeras om avtalets rättsliga verkan samt om de ekonomiska konsekvenser som den valda lösningen kan tänkas få.⁹⁰ Innan ett avtal godkänns bör handläggaren även försöka skapa sig en bild av barnets inställning utifrån samtalet med föräldrarna. Om det visar sig finnas oklarheter och det är lämpligt bör handläggaren även träffa och tala med barnet. Vid bedömningen av om avtalet ska godkännas eller inte godkännas bör handläggaren vara uppmärksam på konflikter eller problem mellan föräldrarna som kan påverka förutsättningarna för avtalet.⁹¹ Vid godkännande av avtal om boendet bör handläggaren vid bedömningen med hänsyn till barnets bästa ta hänsyn till barnets rätt till eget livsrum, det vill säga exempelvis behov av kontinuitet i förskola eller skola och fritidsintressen. Vid avtal om umgänge bör det klart framgå av avtalet när umgänget ska äga rum och var och av vem barnet ska hämtas och lämnas.

⁸⁷ Prop. 1995/96:117, s. 8.

⁸⁸ Prop. 1993/94:4, s. 6.

⁸⁹ SOSFS 2003:14, s. 4.

⁹⁰ SOSFS 2003:14, s. 4.

⁹¹ SOSFS 2003:14, s. 4.

När det gäller avtal om vårdnad bör inte tidsbegränsade avtal godkännas.⁹² Ser man till avtalets form bör separata avtal upprättas för de olika områdena vårdnad, boende och umgänge samt separata avtal för varje barn i en syskonskara.⁹³ Enligt min mening kan man här se ett samband eller samverkan mellan den civilrättsliga och den offentlighetsrättsliga regleringen. Detta grundar jag på det förhållandet att föräldrabalken ålägger socialnämnden en roll och ett ansvar, som visserligen även anges i socialtjänstlagen, medan riktlinjerna för hur denna roll och detta ansvar ska förverkligas anges av socialstyrelsen genom föreskrifter.

Socialnämndens roll aktualiseras även, som har konstaterats enligt den civilrättsliga regleringen i föräldrabalken, då domstol förordnar om upplysningar eller utredning i vårdnads, boende eller umgängesfrågor. När domstol inför ett interimistiskt beslut hämtar in upplysningar från socialnämnden är det, som redogjorts för, främst fråga om registerutdrag. Socialstyrelsen anger dock i sina riktlinjer att socialnämndens handläggare även bör ha ett samtal med föräldrarna som rör barnets situation, föräldrarnas möjligheter att kunna samarbeta samt vilka lösningar på konflikten som föräldrarna själva kan se.⁹⁴ Man anger även vissa situationer som kan ge upphov till att utredningen redan i detta stadium bör utvidgas genom ytterligare samtal med föräldrarna eller genom att hämta in referenser. Det kan exempelvis handla om att någon av föräldrarna brister i omsorgen om barnet.⁹⁵ När det istället gäller förordnande av domstol om utredning enligt 6:19 FB i vårdnads, boende eller umgängesfrågor gäller det för socialnämnden att arbeta för att utredningsrapporten ska bli så fullständig som möjligt och utgöra ett så bra beslutsunderlag för domstolen som möjligt. Utredningen bör påbörjas så snart begäran har inkommit från domstolen och den bör utgöras av underlag bestående av samtal med både föräldrarna och barnet samt av kontakt med referenspersoner och

⁹² SOSFS 2003:14, s. 5.

⁹³ SOSFS 2003:14, s. 5.

⁹⁴ SOSFS 2003:14, s. 6.

⁹⁵ SOSFS 2003:14, s. 6.

registerutdrag.⁹⁶ I detta sammanhang poängteras återigen att utredaren har ett visst utrymme att komma med egna förslag till lösningar av tvisten.⁹⁷ Den samverkan som uppstår här består, enligt min tolkning, i att domstolen och socialnämnden samarbetar för att ett avgörande ska kunna fattas av domstolen. Domstolen förses med underlag inför avgörandet och kan dessutom ges vägledning i sitt beslut av utredaren men det står ändå domstolen fritt att välja hur utgången blir. Det torde ändå vara rimligt att domstolen lägger viss tyngd i utredarens förslag. Förutom denna samverkan ålägger den civilrättsliga regleringen, precis som i ärenden om avtal, socialnämnden en uppgift medan den offentlighetsrättsliga regleringen anger riktlinjerna.

Om en tvist om vårdnad, boende eller umgänge inte har kunnat lösas genom samarbete utan avgjorts av domstol ska socialnämnden tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som dessa familjer och framförallt barnet kan ha även efter en avgjord konflikt.⁹⁸ Enligt 5:1 sista stycket SoL har socialnämnden således ett speciellt uppföljningsansvar för barn. Lagstiftaren ville genom införande av detta uppföljningsansvar understryka betydelsen av att socialnämnden inte tar sin hand från ett ärende om vårdnad, boende eller umgänge endast på grund av att frågan är avgjord.⁹⁹ Att uppföljningen bör ske inom ramen för socialtjänsten motiverades i förarbetena av att det i vissa konflikter om vårdnad, boende eller umgänge kan röra sig om sociala problem som inte kan lösas genom familjerättslig lagstiftning samt att det även ofta har upprättats en kontakt med familjen under tvistefrågans behandling vilken bör utgöra en god grund för den fortsatta kontakten.¹⁰⁰ När det gäller uppföljningsansvaret för barn och föräldrar som har fått en konflikt om vårdnad, boende eller umgänge avgjort av domstol är detta, som jag ser det, ett ansvar helt reglerat enligt offentlighetsrättslig lagstiftning. Det finns ingen motsvarighet som i den civilrättsliga regleringen.

⁹⁶ SOSFS 2003:14, s. 7.

⁹⁷ Se ovan avsnitt 2.3.

⁹⁸ Prop. 1990/91:8, s. 52.

⁹⁹ Prop. 1990/91:8. Man betonade även att införandet av uppföljningsansvaret ska ses som ett led i samhällets strävan att främja goda relationer mellan barn och föräldrar, s. 53.

¹⁰⁰ Prop. 1990/91:8, s. 52-53.

Handläggare inom socialnämnden har enligt 14:1 SoL en anmälnings och uppgiftsskyldighet¹⁰¹ när de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa för att ge ett barnet skydd. Det räcker således endast med en misstanke. I en sådan situation får den sekretess som exempelvis omgärdar samarbetsamtal ge vika. Det är dock viktigt att skilja på sekretessen som omfattar samarbetsamtal från sekretessen som omfattar familjerådgivning. För att sekretessen vid samarbetsamtal ska ge vika krävs som redan har konstaterats endast en misstanke om att barnet far illa medan det vid familjerådgivning krävs att det finns en visshet om samma förhållande, 14:1, 3st SoL. Detta uttrycks i lagtexten genom att kännedom om att ett barn far illa krävs vid familjerådgivning vilket följaktligen innebär en inskränkt anmälningsplikt. Underlåtenhet att fullgöra anmälningsplikten kan leda till tjänstefel och disciplinära åtgärder när det gäller den offentliga sektorn och till disciplinära åtgärder när det gäller den privata sektorn.¹⁰² Uppgiftsskyldigheten som finns i 14:1 SoL gäller inte vid vanliga samarbetsamtal och utredningar utan endast när det är fråga om att vidta skydd för ett barn, se 14:1, 4st SoL som hänvisar till att uppgiftsskyldigheten gäller de som anges i 14:1, 2st SoL. På grund av att underlåtenhet enligt 14:1 2st SoL av dem som där nämns kan leda till disciplinära åtgärder är jag av den åsikten att det här rör sig om en rent offentlighetsrättslig bestämmelse som helt saknar motsvarighet i den civilrättsliga regleringen.

3.4 Lag (1990:52) med särskilda bestämmelse om vård av unga

3.4.1 Omhändertagande för vård

Socialnämnden ska tillsammans med föräldrarna medverka till att barn får trygga uppväxtförhållanden. Samhället anser sig dock ha ett särskilt ansvar

¹⁰¹ Uppgiftsskyldigheten motiveras i förarbetena av att den utgör själva grunden för socialnämndens möjligheter att kunna ingripa och skydda barn, prop. 1989/90:28, s. 103.

¹⁰² Ewerlöf/Sverne/Singer, s. 90.

för barn och ungdomar.¹⁰³ Barn som riskerar att utvecklas ogynnsamt ska få det stöd och skydd de behöver av socialnämnden. I de fall hänsynen till barnets bästa kräver det kan vård och fostran komma att ske utanför det egna hemmet.¹⁰⁴ När det gäller omsorgen om barn och ungdomar har principen om frivillighet inte kunnat upprätthållas genomgående. Socialnämndens ansvar och skyldighet att sörja för att barn och ungdomar får det skydd de behöver har således medfört att socialnämnden har fått vissa möjligheter att vidta vissa åtgärder för att hjälpa ett barn som löper risk att utvecklas negativt även om samtycke inte har inhämtats från barnet eller dess vårdnadshavare. Dessa möjligheter är intagna i lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga är av lagstiftaren menad att trygga samhällets möjligheter att kunna ge barn och ungdomar den vård som de kan behöva.¹⁰⁵ Då lagen utgör ett komplement till socialtjänstlagen och tillämpas först när frivilliga insatser inte längre kan ges med stöd av socialtjänstlagen är lagen alltså subsidiär till socialtjänstlagen.¹⁰⁶ Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga är dock endast tillämplig på barn och ungdomar under 18 respektive 20 år.

I den inledande bestämmelsen i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga föreskrivs att insatser för barn och ungdomar ska göras i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen. Det bör i detta sammanhang påpekas att alla åtgärder både enligt socialtjänstlagen och enligt lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska företas med hänsyn till barnets eller den unges bästa och intresse.¹⁰⁷ Här kan man således konstatera att barnets bästa sätts i förgrunden både i den civilrättsliga som den offentlighetsrättsliga regleringen. Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga kan enligt den inledande bestämmelsen

¹⁰³ Prop. 1979/80:1, s. 499.

¹⁰⁴ Se 6:1 SoL.

¹⁰⁵ Prop. 1979/80:1, s. 499.

¹⁰⁶ Se prop. 1979/80:1, s. 500 och även prop. 1989/90:28, s. 106.

¹⁰⁷ Se 1:2 SoL och 1 § 5st LVU. Jämför även med 6:2 a FB som föreskriver att domstolen ska se barnets bästa i alla ärenden som rör barn enligt den civilrättsliga regleringen.

tillämpas i vissa situationer men dock endast när samtycke inte lämnas vare sig av barnet eller av barnets vårdnadshavare. När det gäller samtycket måste detta vara skriftligt. Den som ger samtycket måste även besitta vissa psykiska egenskaper eller kvalifikationer för att kunna avge en giltig viljeförklaring och bör även genom information ha givits god insikt om vad samtycket gäller.¹⁰⁸ Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga är dock inte ovillkorligt knuten till att det inte går att få ett uttryckligt eller formellt samtycke till den vård som är nödvändig. Det kan till exempel vara så att föräldrarnas samtycke inte är allvarligt menat eller att det kan antas att barnet eller den unge inte kommer att medverka till den vård han eller hon har samtyckt till.¹⁰⁹ Socialnämnden kan alltså om den har en grundad anledning att anta att det föreligger en sådan situation välja att tillämpa lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga..

Vård med hjälp av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga kan komma ifråga i två huvudfall, dels när det brister i omsorgen¹¹⁰ om barnet eller i något annat förhållande i hemmet de så kallade miljöfallen¹¹¹, dels när den unge själv utsätter sig för en risk de så kallade beteendefallen¹¹². Beslut med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga prövas av länsrätten¹¹³ och innebär att föräldrarnas bestämmanderätt över barnet begränsas i den omfattning som behövs för att vård ska kunna ges till barnet. Föräldrarna har dock kvar den rättsliga vårdnaden¹¹⁴ över barnet.¹¹⁵ Enligt förarbetena övergår det ansvar

¹⁰⁸ Norström/Thunved, s. 240.

¹⁰⁹ Prop. 1979/80:1, s. 500.

¹¹⁰ Här åsyftas enligt förarbetena situationen då ett barn utsätts för vanvård genom att exempelvis den materiella omsorgen om barnet brister allvarligt så att barnets hälsa äventyras eller att tillsynen eftersatt så att barnet inte får det nödvändiga sydd som krävs i förhållande till barnets ålder och mognad. Man åsyftar även situationer som innebär att barnet utsätts för psykisk eller känslomässig försummelse det vill säga barnets psykiska och känslomässiga behov eftersätts exempelvis genom missbruk eller psykisk störning hos föräldrarna. Se prop. 1989/90:28, s. 65.

¹¹¹ Se 2 § LVU.

¹¹² Se 3 § LVU.

¹¹³ Se dock nedan under avsnitt 3.4.1. om socialnämndens möjligheter att fatta interimistiskt beslut om omhändertagande enligt 6 § LVU.

¹¹⁴ Se ovan under avsnitt 2.2 om skillnaden mellan den rättsliga och faktiska vårdnaden.

¹¹⁵ Norström/Thunved, s. 237.

som annars tillkommer föräldrarna enligt föräldrabalken på socialnämnden vid beslut med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga som grundar sig på brister i omsorgen.¹¹⁶

För att lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska vara tillämplig måste tre förutsättningar vara uppfyllda. För det första måste det finnas ett missförhållande som har anknytning till barnets eller den unges hemmiljö, de så kallade miljöfallen, eller till barnets eller den unges eget beteende, de så kallade beteendefallen. För det andra ska missförhållandet medföra att det finns en påtaglig risk¹¹⁷ för att barnets eller den unges hälsa eller utveckling skadas. Den tredje förutsättningen för att lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska bli tillämplig är att behövlig vård inte kan ges på frivillig väg.

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga innebär, enligt min mening, att samhället genom socialnämnden har en möjlighet att kunna ingripa i situationer då ett barn far illa förutsatt att rekvisiten för ett ingripande är uppfyllda. Lagen är som följer av sin karaktär en helt offentlighetsreglering och tvång varom det här är fråga om finns naturligt nog inte någonstans i den civilrättsliga regleringen. Huruvida lagen ger möjligheter till ingripande i en konflikt rörande vårdnad, boende eller umgänge är således en fråga om barnets påverkan av konflikten är av sådan dignitet att förutsättningarna för ingripande är att anse som uppfyllda. Detta är en fråga som avgörs av socialnämnden vilket innebär att socialnämnden i sådana situationer spelar en betydande roll och har ett mycket stort ansvar.

3.4.2 Omedelbart omhändertagande- 6 § LVU

I vissa situationer måste det finnas en möjlighet att ingripa akut utan att behöva avvakta länsrättens beslut om vård. Denna möjlighet finns för

¹¹⁶ Prop. 1979/80:1, s. 503.

¹¹⁷Rekvisitet påtaglig risk innebär enligt lagstiftaren att det måste finnas konkreta omständigheter som kan läggas till grund för att en uppfattning om påtaglig risk ska föreligga. Det får inte vara en fråga om subjektiva antaganden eller omständigheter som är ovidkommande, exempelvis allmänna samhällsvärderingar, prop. 1989/90:28, s. 63.

socialnämnden genom 6 § LVU. Bestämmelsen är som lyder av lagtexten tillämplig på unga under 20 år. Om det finns ett omedelbart behov av vård eller att det av utredningsskäl behövs, finns det en möjlighet för socialnämnden att enligt denna bestämmelse omhänderta den unge i avvaktan på att länsrätten prövar frågan om vård med stöd av lagen.¹¹⁸ Det kan således vara nödvändigt att omhänderta i avvaktan på utredning men endast om det finns ett sannolikt vårdbehov. Socialnämnden fattar då ett interimistiskt beslut om omhändertagande.

Två förutsättningar krävs för ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU. Den första förutsättningen är att det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Den andra förutsättningen är att rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till att vårdbehovet är akut med hänsyn till den unges hälsa eller utveckling, den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller att vidare åtgärder kan hindras. De båda förutsättningarna är kumulativa.

Det ligger i sakens natur att ett fullständigt beslutsunderlag saknas i de situationer då ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU blir aktuellt. Vid bedömningen är emellertid, som har konstaterats, en av förutsättningarna för att ett omedelbart omhändertagande ska kunna ske, att det förefaller sannolikt att den unge behöver beredas vård utanför hemmet med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Rekvisitet sannolikt innefattar helt allmänt ett antagande av viss styrka om att ett visst framtida förhållande ska inträffa. När det gäller 6 § LVU skall omständigheterna i det aktuella fallet tyda på att de i lagen angivna rekvisiten är uppfyllda. Det behöver dock inte stå helt klart att det så är fallet. Sannolikhetsrekvisitet är dock något oklart. Det krävs att det finns en viss övertygelse om att ingripande enligt lagen (1990:52) med särskilda

¹¹⁸ Ett omedelbart omhändertagande är dock en provisorisk åtgärd och länsrätten bör pröva frågan om vård enligt LVU inom en tidsfrist inom fyra veckor från det att det omedelbara omhändertagandet verkställdes. Man har dock i förarbetena betonat att det ibland kan vara fråga om att skydda barnet i mer komplicerade situationer, exempelvis vid misstanke om sexuella övergrepp varvid en mer omfattande utredning behövs. Man har således med hänsyn till rättssäkerheten det vill säga av korrekta uppgifter inför ett ställningstagande om vård ansett det motiverat att denna tidsfrist ibland behöver förlängas av länsrätten, prop. 1989/90:28, s. 77-78.

bestämmelser om vård av unga kommer att komma till stånd samtidigt som det inte torde vara tillräckligt att det vid en objektiv bedömning det inte är uteslutet att ingripande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga kommer att komma tillstånd. I akuta situationer måste därför ibland en hög grad av osäkerhet ändå accepteras.¹¹⁹ Att vård med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga senare inte visar sig behövas behöver emellertid inte betyda att beslutet om omedelbart omhändertagande var ett felaktigt beslut. Det torde krävas högre krav på sannolikheten när utredningsskäl ligger till grund för ingripandet än när det rör sig om ett akut vårdbehov.¹²⁰

Förevarande bestämmelse ger även en möjlighet till omedelbart omhändertagande om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller om den fortsatta utredningen försvåras allvarligt eller vidare åtgärder hindras. Omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU kan dock även tillämpas när det gäller övergång från vård enligt 2 § LVU till vård enligt 3 § LVU.¹²¹ Det finns då en så kallad motiveringsskyldighet¹²² innehållande ett visst mått av materiella och formella förutsättningar.¹²³

Det är socialnämnden i första hand som ska fatta ett beslut om omedelbart omhändertagande men om socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande inte kan avvaktas får nämndens ordförande eller annan ledamot som nämnden har utsett besluta om omhändertagande. Enligt lagmotiven bör beslutanderätten fördelas så att det alltid finns någon som lätt kan nås för prövning av frågor om omhändertagande exempelvis vid

¹¹⁹ SOSFS 1997:15, s. 41.

¹²⁰ SOSFS 1997:15, s. 42.

¹²¹ RÅ 84 2:4. 6 § LVU har ansetts kunna tillämpas då fråga uppkommit enligt 1 § 2st 1p. LVU till vård enligt 1 § 2st 2p. LVU.

¹²² RÅ 82 2:49. Fråga om krav på motivering vid omedelbart omhändertagande.

¹²³ RÅ 83 2:41. Fråga i visst fall om förutsättningar har förelegat för omedelbart omhändertagande enligt 6 § 3st lag (1980:862) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Se även RÅ 89 ref.50. Fråga om behörighet att enligt 6 § LVU omedelbart omhänderta ett barn utan att det vid tiden vistades i kommunen och vårdnadshavaren vistades i annan kommun.

helger och semestrar.¹²⁴ Ett beslut taget av ordföranden eller annan ledamot i brådskande ärenden ska sedan anmälas vid socialnämndens nästa sammanträde. Beslutet i sig har dock samma giltighet som ett nämndbeslut. Att ett beslut av så ingripande karaktär fattas av socialnämnden leder följaktligen, enligt min mening, till att det vilar ett ansvar av betydande vikt på socialnämnden som naturligt nog inte har sin motsvarighet den civilrättsliga föräldrabalken. Rätten att besluta om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU tillkommer inte endast socialnämnden, ordföranden eller annan ledamot utan dessutom även domstolen i vissa fall. När socialnämnden har ansökt hos länsrätten om vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga kan alltså domstolen gå in och besluta om omedelbart omhändertagande. Denna möjlighet bör dock tillämpas restriktivt och med försiktighet av domstolen. Enligt lagmotiven är möjligheten främst till för sådana fall då åtgärden är påkallad för att exempelvis undvika avbrott i pågående vård eller vid skadliga förflyttningar av barn.¹²⁵

När det gäller omedelbart omhändertagande på grund av ett akut vårdbehov kan inte vårdbeslutet avvaktas med hänsyn till den unges hälsa eller utveckling. En sådan risk kan anses föreligga om den unge exempelvis befinner sig i någon av situationerna som är hänförliga till 2 § LVU. Risker för den unges hälsa och utveckling måste bedömas vara akut. Situationer hänförliga till 2 § LVU kan till exempel handla om att den unge behöver omedelbar läkarvård eller behöver sjukvårdande behandling som vårdnadshavaren motsätter sig.¹²⁶ Situationer hänförliga till 2 § LVU kan även vara då små barn står utan fungerande vård, det vill säga inte får mat eller nödvändig omvårdnad. Det kan även finnas situationer då ett barn är övergivet och dess föräldrar inte är anträffbara där omhändertagande enligt 6 § LVU blir aktuellt. Till situationer hänförliga till 2 § LVU anses även fall

¹²⁴ Prop. 1979/80:1, s. 590. Detta på grund av att beslut ibland måste kunna fattas med kort varsel, prop. 1979/80:1, s. 504.

¹²⁵ SOU 1979/80:44, s. 101 ff.

¹²⁶ SOSFS 1997:15, s. 43. Exempelvis blodbyte, blodtransfusion, operation, läkemedelsbehandling eller annan behandling som inte går att avvakta utan risk för skada hos den unge.

då barn misstänks vara utsatta för misshandel eller andra övergrepp och dess säkerhet inte kan garanteras på annat sätt än genom ett omedelbart omhändertagande. I dessa fall bör stor hänsyn tas till om barnet själv uttrycker rädsla.¹²⁷ Ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU kan även bli aktuellt om ett barn saknar vårdnadshavare exempelvis genom att dess vårdnadshavare dör. Bestämmelsen kan då vara tillämplig i avvaktan på att vårdnaden om barnet flyttas över på antingen den andre föräldern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare. Däremot omfattas inte situationen då vårdnaden ska flyttas från en förälder till den andre föräldern på grund av ett avgörande av en vårdnadskonflikt som jag tolkar det.

Ett omedelbart omhändertagande kan även bli aktuellt med hänsyn till risken för den unges utveckling på grund av den unges eget beteende. Det kan exempelvis vara i situationer där den unge är inne i ett allvarligt missbruk eller har gjort sig skyldig till allvarlig brottslighet och det finns risk för ytterligare brottsligt beteende. Ett omedelbart omhändertagande får dock inte syfta till att skydda omgivningen utan grunden måste vara att den unges egen sociala utveckling äventyras genom ytterligare brottslighet.¹²⁸ När det istället gäller ett omedelbart omhändertagande för att det behövs genomföras en utredning enligt 50 § SoL, är detta också möjligt enligt 6 § LVU. Ett omedelbart omhändertagande bör dock endast göras om det finns starka skäl för att vård med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga blir nödvändigt. Socialnämnden bör således ha gjort allvarliga försök att genomföra en utredning innan omhändertagande enligt förevarande bestämmelse tillgrips.¹²⁹

På frågan om ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU innebär en möjlighet för socialnämnden att ingripa när ett barn behöver vård och skydd är blir svaret att bestämmelsen utgör en möjlighet. I likhet med ingripande i

¹²⁷ SOSFS 1997:15, s. 43.

¹²⁸ SOSFS 1997:15, s. 42 f. Genom prop. 1979/80:1, se s. 500, togs samhällskyddet som förutsättning för vård bort. I tidigare lagstiftningen berättigades vård genom tvång även för att hindra beteenden som kunde vara skadliga för samhället, se gamla barnavårdslagen, lag (1960:97) om samhällets vård barna- och ungdomsvård.

¹²⁹ SOSFS 1997:15, s. 42 f.

övrigt enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga i allmänhet krävs även här naturligtvis att förutsättningarna är uppfyllda.

3.5 Sammanfattande kommentar

När det gäller socialnämndens roll och ansvar enligt den offentlighetslagstiftningen finns de bestämmelser som reglerar socialnämndens övergripande ansvar för barn främst i socialtjänstlagen. Det familjerättsliga arbetet i en socialnämnd styrs dock till stor del även av föräldrabalken. Kommuner är enligt offentlighetslagstiftning skyldiga att genom socialnämnden ge föräldrar i en konflikt en möjlighet att i samarbetsamtal få stöd av en samtalsledare att uppnå en överenskommelse. Till detta ansvar och till denna möjlighet för föräldrar hänvisar man även i föräldrabalken En annan skyldighet är att kommuner ska kunna erbjuda familjerådgivning. Detta är emellertid något som endast är offentlighetslagstiftning reglerat. Både samarbetsamtal och familjerådgivning omfattas av sekretess men denna sekretess måste ibland ge vika då det finns en misstanke eller visshet att ett barn far illa. När föräldrar kommer överens om vårdnad, boende eller umgänge ska socialnämnden även erbjuda föräldrarna hjälp att träffa ett avtal i frågan. Denna roll och detta ansvar åläggs socialnämnden enligt både civilrättslig och offentlighetslagstiftning. Den civilrättsliga regleringen i föräldrabalken kan alltså sägas gå in och till stor del påverka de familjerättsliga arbetsuppgifterna som ska utföras av socialnämnden i egenskap av offentlig myndighet. En annan arbetsuppgift som tillkommer socialnämnden är att utreda frågor om vårdnad, boende eller umgänge inför att domstol ska avgöra en tvist mellan föräldrar. Här kan man se ett samarbete mellan socialnämnd och domstol bestående av att socialnämnden förser domstolen med underlag. Domstolen och socialnämnden har båda barnets bästa som utgångspunkt men utgår emellertid från olika regleringar, civilrättsliga för domstolen och offentlighetslagstiftning för socialnämnden, för sitt ställningstagande. När det gäller barn och ungdomar föreligger en anmälningsplikt samt en uppgiftsskyldighet för såväl handläggare inom det familjerättsliga arbetet som för andra myndigheter som kommer i kontakt

med barn genom sin verksamhet. Detta är en plikt och skyldighet reglerad genom den offentlighetslagstiftningen.

Då socialnämnden har kommit i kontakt med barn och föräldrar i en konflikt om vårdnad, boende eller umgänge följer ett visst uppföljningsansvar. Med socialnämndens ansvar följer likaledes en anmälningsplikt och en uppgiftsskyldighet. I de fall då anmälningsplikten eller uppgiftsskyldigheten aktiveras får sekretessen i vissa fall ge vika. Uppföljningsansvaret, anmälningsplikten och uppgiftsskyldigheten har ingen motsvarighet i den civilrättsliga regleringen och styrs därmed helt av vad som har införts i den offentlighetslagstiftningen.

Alla åtgärder som sker med stöd i socialtjänstlagen bygger på frivillighet varvid samtycke från föräldrar och i vissa fall från barnet själv är en förutsättning. Om det finns en risk för att ett barns hälsa eller utveckling kan komma att skadas samtidigt som det inte går att tillgripa insatser på frivillig väg finns en möjlighet att använda tvång. De bestämmelser som innefattar tvång finns i lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Även enligt denna lag ska åtgärder vidtas med barnets bästa som ledstjärna varvid den offentlighetslagstiftningen återigen har en gemensam nämnare med den civilrättsliga regleringen. För att lagen ska vara tillämplig krävs att det finns ett missförhållande som har anknytning antingen till barnets hemmiljö eller till barnets eget beteende. Missförhållandet ska innebära en påtaglig risk för barnets hälsa och utveckling samtidigt som behövlig vård inte kan ges på frivillig väg. Socialtjänstlagen och lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, även 6 § LVU, ger samhället en möjlighet att genom socialnämnden ingripa i situationer då barn far illa. Möjligheten omfattar även situationer då ett barn far illa i en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt om förutsättningarna för ett ingripande är uppfyllda. Med socialnämndens möjligheter att genom tvång ingripa följer dock ett ansvar som inte har sin motsvarighet i föräldrabalken.

4 Empirisk undersökning

4.1 Inledning

Efter att ha gått igenom lagtext, förarbeten och litteratur, med utgångspunkt i de angivna frågeställningarna, har behovet av att få insikt i det praktiska arbetet som bedrivs av socialnämnden vuxit fram. Ett av syftena med denna empiriska undersökning är att försöka ge en bild av hur socialnämndens upplever sin egen roll och sitt ansvar i det praktiska arbetet. Ett annat syfte är att utreda hur socialnämndens ansvar aktiveras i praktiken. Det huvudsakliga syftet är dock framförallt att försöka utröna, utifrån mina frågeställningar, om det finns ett ytterligare behov av möjligheter i förhållande till de möjligheter som finns idag, att kunna ingripa och initiera egna beslut i situationer då ett barn far illa i en konflikt rörande vårdnad, boende eller umgänge. Jag har valt en metod som består av att genomföra intervjuer med personer som dagligen kommer i kontakt med och arbetar med frågor som berör barn och föräldrar som befinner sig i en konflikt rörande vårdnad, boende eller umgänge.

Efter ihärdiga förfrågningar via e-mail och per telefon till en rad olika kommuner valde tre olika personer, Ann-Karolin Nyström i Växjö, Pia Dafnäs i Älmhult och Bengt-Åke Torkelsson i Jönköping att ta sig tid för mig och mina frågor.¹³⁰ Intervjuerna har skett genom personliga möten med Ann-Karolin och Pia och genom ett telefonsamtal med Bengt-Åke. Dessa personer arbetar alla inom socialnämndens verksamhetsområde för familjerätt. Deras kompetens och erfarenhet inom det område jag behandlar i mitt arbete är oerhört värdefulla och ger en ökad förståelse för vilka konsekvenser en konflikt får och en ökad förståelse för problematiken som kan ligga dold bakom lagens ordalydelse. De frågor¹³¹ jag har valt ut inför intervjuerna bygger på de frågeställningar jag har avgränsat mig till i arbetet

¹³⁰ Se källförteckningen för närmare information om befattning och avdelning m.m.

¹³¹ Se. Bilaga A.

och tar sin utgångspunkt i socialnämndens ansvar och i deras arbete med föräldrar och barn i en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt.

I följande avsnitt kommer en sammanställning av svaren från intervjuerna att presenteras. Jag kommer att sammanställa svaren på så sätt att jag hänvisar till respektive tillfrågad när något specifikt uttrycks eller när en åsikt skiljer sig från de andras. Rubrikindelningen har jag valt att göra utifrån de frågor jag ställde vid intervjuerna.

4.2 Det övergripande ansvaret i praktiken för barn och föräldrar vid frågor om vårdnad, boende och umgänge

Av svaren på intervjuerna framgår tydligt att alla tillfrågade är eniga om att socialnämnden har ett stort ansvar för barn och att de alltid arbetar med utgångspunkt i vad som är bäst för barnet. Det är barnet som står i centrum även i kontakten med föräldrarna.

Mycket av verksamheten inom familjerättsenheten består av rådgivande verksamhet.¹³² Det vanligaste stödet till föräldrar i en vårdnadskonflikt är, enligt alla tillfrågade, samarbetssamtal. Samarbetssamtalen leds i alla tillfrågade kommuner av två handläggare eller samtalsledare. Förhoppningen och målet är att föräldrarna ska enas kring frågorna som rör deras barn. Samarbetssamtalen uppfattas som ett positivt instrument som många gånger leder till en lösning vilket besparar barnet ytterligare konflikt. Det påpekas att samtalen inte löser allt men uppfattningen är att i många ärenden som leder vidare till domstolsförhandlingar kan det många gånger vara andra komponenter som exempelvis missbruk och våld som är inblandade vilket gör att konflikten är av svårare art.¹³³ De tillfrågade är även positiva till samarbetssamtal i den bemärkelsen att föräldrarna när som

¹³² Ann-Karolin Nyström.

¹³³ Ann-Karolin Nyström.

helst under resans gång, även sedan de först har vänt sig till domstol, kan komma överens.

Familjerätten inom socialförvaltningen kan även erbjuda föräldrarna att skriva avtal om vårdnad, boende eller umgänge när de har kommit överens antingen genom samarbetsamtalen eller genom att de har kommit överens själva. Erfarenheterna är olika av hur pass vanligt det är att föräldrarna skriver avtal. En uppfattning är att antalet avtal har ökat mycket¹³⁴ medan en annan uppfattning är att avtalen inte alls har fått den genomslagskraft man trodde från centralt håll.¹³⁵ Uppfattningen om att avtalen inte är så vanliga bygger på erfarenheten att när föräldrar har haft samarbetsamtal först så brukar de inte se något behov av att skriva ett avtal men detta är ingen regel utan undantag, utan det finns de situationer vari ett avtal kanske behövs.¹³⁶

Ansvar för barnen i en vårdnadskonflikt tar sig även uttryck i att familjerätten arbetar med vårdnadsutredningar på uppdrag av tingsrätten. En uppfattning bland de tillfrågade är att antalet utredningar har minskat de två sista åren.¹³⁷ Det är även familjerätten som administrerar när domstol har dömt att det finns ett behov av en kontaktperson vid umgänge eller överlämning.¹³⁸

En gemensam åsikt bland de tillfrågade är att det i många fall kan bli en kollision över vad föräldrar förväntar sig när de kommer till familjerätten mot vad familjerätten kan erbjuda. Föräldrar kan ha förväntningar att dom kommer till en myndighet som man kan lägga upp sitt problem inför och som sedan kommer att säga att den ene eller andre föräldern har rätt.¹³⁹ Ett annat sätt att uttrycka det¹⁴⁰ är att många tror att dom kommer till en

¹³⁴ Pia Dafnäs.

¹³⁵ Ann-Karolin Nyström.

¹³⁶ Ann-Karolin Nyström.

¹³⁷ Pia Dafnäs.

¹³⁸ Bengt-Åke Torkelsson.

¹³⁹ Ann-Karolin Nyström.

¹⁴⁰ Bengt-Åke Torkelsson.

domstol, eftersom det ligger i själva ordet familjerätt,¹⁴¹ och att det finns en slags grundtro att familjerätten kan bestämma mer än vad de faktiskt kan. Detta trots att samarbetssamtalen idag har spritt sig och att det är många som har varit i kontakt med någon som har separerat och varit i kontakt med familjerätten vilket innebär att de är någorlunda införstådda med hur det kan gå till vid ett samarbetssamtal.

4.3 Sambandet mellan föräldrabalken och socialtjänstlagen

Handläggare som arbetar med familjerättsliga frågor i deras kommuner arbetar främst med föräldrabalken i förgrunden men med socialtjänstlagen i bakgrunden till skillnad från den övriga verksamheten inom socialförvaltningen som istället arbetar med socialtjänstlagen i förgrunden. Man kan uttrycka det som att familjerätten främst arbetar med föräldrabalken som civilrättsligt reglerar förhållandet mellan barn och föräldrar medan övrig verksamhet främst arbetar med socialtjänstlagen och den reglerar samhällets ansvar för barn vilket går hand i hand med varandra.¹⁴² Eftersom familjerätten lyder under socialtjänstlagen har den ingen sekretess i förhållande till den övriga verksamheten på socialnämnden då ett barn misstänks fara illa och handläggarna har även en anmälningsskyldighet till den övriga verksamheten om dom misstänker att ett barn far illa. I övrigt framkom inget mer under intervjuerna gällande sambandet mellan föräldrabalken och socialtjänstlagen.

¹⁴¹ Se exempelvis till orden tingsrätt, hovrätt och dyl. som enligt Bengt-Åke Torkelssons mening ordet familjerätt lätt kan associeras till.

¹⁴² Ann-Karolin Nyström.

4.4 Aktivering av socialnämndens ansvar

4.4.1 Vid konflikter innan domstol avgjort frågan om vårdnad, boende eller umgänge

När det gäller samarbetsamtal är det absolut vanligaste enligt samtliga tillfrågade att föräldrarna själva tar kontakt med familjerätten och där kommer överens. Detta kan bero på att samarbetsamtalen har blivit en så känd verksamhet. De föräldrar som inte kommer överens får istället vända sig till domstol.

Det händer även att tingsrätten förordnar om samarbetsamtal. En erfarenhet är ändå att det inte är ofta familjerätten får in nya fall utan att ha varit i kontakt med familjen tidigare.¹⁴³ Är inte samarbetsamtalen framgångsrika förordnar domstolen om att familjerätten ska utreda vårdnadsfrågan. När det gäller utredningsärenden som kommer från domstolen är även här erfarenheten i viss mån att de familjer som kommer på utredning är familjer som familjerätten redan har haft kontakt med.¹⁴⁴ Man är noggrann med att betona att föräldrarna görs medvetna om att de hela tiden under ärendets gång kan förlikas och komma överens¹⁴⁵ men en erfarenhet är att de flesta utredningar ändå fullföljs¹⁴⁶. I övrigt framkom inte mer av intervjuerna om hur socialnämndens ansvar aktiveras.

4.4.2 Vid verkställighetsfrågor

När det gäller socialnämndens roll vid verkställande av redan fastställda domar eller beslut är den samlade erfarenheten att den är väldigt liten om nästan obefintlig. Det vilar dock ett speciellt ansvar om det skulle bli fråga om polishämtning¹⁴⁷ men ingen av de tillfrågade har varit med om detta och den allmänna uppfattningen är att polishämtning är väldigt sällsynt.

¹⁴³ Ann-Karolin Nyström.

¹⁴⁴ Bengt-Åke Torkelsson.

¹⁴⁵ Pia Dafnäs, Bengt-Åke Torkelsson.

¹⁴⁶ Bengt-Åke Torkelsson.

¹⁴⁷ Ann-Karolin Nyström.

Förordnande om medlare i verkställighetsfallen är heller inget som upplevs förekomma särskilt ofta i vart fall inte uppdrag som är kopplade till handläggarnas befattning på familjerätten. Erfarenheten är att förordnade om medlare av domstolen görs via speciella uppdrag. Någon har blivit tillfrågad¹⁴⁸ men tackat nej. Två av de tillfrågade har kännedom om andra arbetskollegor som utanför sin befattning har haft några sådana uppdrag.¹⁴⁹Eftersom de tillfrågade hade liten praktisk erfarenhet av denna fråga framkom inget mer om detta under intervjuerna.

4.5 Möjligheter till ingripande av socialnämnden i konflikter om vårdnad, boende eller umgänge

Familjerätten har en anmälningsskyldighet om de misstänker att ett barn far illa och detta gäller även om barnet far illa i en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt. Enligt samtliga tillfrågade förekommer det i exempelvis vårdnadskonflikter att föräldrarna anmäler varandra för lika saker. En ytterlighet kan vara att det förekommer anmälningar om misshandel och sexuella övergrepp och att dessa kan böttna i en vårdnadskonflikt men det kan även vara så att vårdnadskonflikten har sin grund i faktiska förhållanden i hemmet.¹⁵⁰ Lag (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga är tillämplig i alla situationer om det finns en fara för ett barn som befinner sig i en situation där det behöver ett akut skydd men får inte användas för att sätta en domstols dom eller beslut ur spel utan ett sådant tillgripande måste vara självständigt hållbart.¹⁵¹Om lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga aktualiseras så administreras det ärendet aldrig av familjerätten utan ett ärende av det slaget administreras av socialtjänstens utredningsgrupper för barn. Det är dom som gör en utredningen efter barnets situation.¹⁵²De tillfrågade betonar att ett

¹⁴⁸ Pia Dafnäs.

¹⁴⁹ Pia Dafnäs, Bengt-Åke Torkelsson.

¹⁵⁰ Ann-Karolin Nyström som även påpekar att socialförvaltningen måste undersöka alla ärenden.

¹⁵¹ Ann-Karolin Nyström.

¹⁵² Bengt-Åke Torkelsson.

omhändertagande genom lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga är ett stort steg samt att det är högt uppställda krav för ett omhändertagande genom lagen. Detta beror på att det är av mycket ingripande karaktär.

4.6 Behovet av möjligheter till ingripande i konflikter om vårdnad, boende eller umgänge

De som arbetar på familjerätten ser barn som ibland mår mycket dåligt i en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt men att ett omhändertagande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga inte är tillämpligt eller den rätta vägen att gå. Två av de tillfrågade upplever att det finns funderingar och tankar på deras arbetsplats om att det finns ett behov av att kunna hjälpa eller stötta dessa barn.¹⁵³

Exempelvis kan det vara så att socialnämndens ansvar och föräldrabalken flyter ihop och kan vara svårt att hålla isär rent handläggningsmässigt.¹⁵⁴ Per definition är ett barn som befinner sig i en svår vårdnadskonflikt ett barn som på något plan far illa och socialnämnden har ett ansvar att ge stöd till dessa barn. Hur ska stödet ges till barn och hur ska det ges i förhållande till att föräldrarna i vårdnadskonflikten inte är eniga och inte heller eniga när det gäller insatsernas typ¹⁵⁵ till barnet? Socialnämnden kan i vissa sådana här fall se att barnet behöver en insats men man har inte föräldrarna med sig och inte heller tillräckligt för att gå in med lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Barnet hänger i en sådan situation i luften och då skulle det kanske behövas någon form av insats att tillgå.¹⁵⁶ Eftersom familjerättens arbete handlar om att se till barnets intresse finns det situationer då man kan se att barnet far illa i själva vårdnadskonflikten och

¹⁵³ Ann-Karolin Nyström, Bengt-Åke Torkelsson.

¹⁵⁴ Ann-Karolin Nyström.

¹⁵⁵ Exempelvis kontaktperson eller kontakt med barnpsykiatri.

¹⁵⁶ Ann-Karolin Nyström.

då det skulle vara önskvärt att kunna göra något för barnet.¹⁵⁷Erfarenheterna är att detta är ett komplicerat och svårt område och det finns ibland en önskan om att det skulle finnas ett forum, utöver de redskap som finns att tillgå idag, som sätter ökad press på föräldrarna men där barnet inte far illa och blir en bricka.¹⁵⁸

4.7 Sammanfattande kommentar

Socialnämnden har ett stort ansvar för barn och arbetar med utgångspunkt i vad som är bäst för barnet. Det är de familjerättsliga enheterna vid socialomsorgsförvaltningarna som arbetar med frågor som rör vårdnads, boende och umgängeskonflikter. Verksamheten består främst av rådgivande verksamhet och det är vanligt att det kan bli en kollision i föräldrars förväntningar på familjerätten eftersom föräldrar ofta tror att de kommer till en myndighet som ska avgöra vem som har rätt och vem som har fel. Familjerättsenheterna arbetar främst med föräldrabalken men med socialtjänstlagen i bakgrunden.

Det vanligaste är att föräldrar tar kontakt för att få stöd vid samarbetsamtal. Det förekommer dock även att föräldrar blir hänvisade till samarbetsamtal av domstol. Familjerätten erbjuder även föräldrar att skriva avtal om vårdnad, boende och umgänge i de fall då föräldrar känner att de har behov av ett sådant avtal. Ett annat ansvar som vilar på familjerätten och socialnämnden är att göra vårdnadsutredningar på uppdrag av domstolen. Vid ett sådant uppdrag är det vanligt att familjerätten redan har varit i kontakt med familjen vid förestående samarbetsamtal. När det gäller verkställighetsfrågor är de familjerättsliga enheterna mycket sällan inkopplade.

Om familjerätten misstänker att ett barn far illa i exempelvis en vårdnadskonflikt är de skyldiga att anmäla detta till barn- eller

¹⁵⁷ Bengt-Åke Torkelsson.

¹⁵⁸ Bengt-Åke Torkelsson.

barnvårdsgruppen för utredning. Det är vanligt förekommande att föräldrar i en vårdnadskonflikt anmäler varandra för olika typer av övergrepp. Vid en sådan utredning kan ett omhändertagande enligt lagen (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga aktualiseras. Det kan även finnas situationer då ett barn far illa men då socialnämnden inte kan ge insatser till barnet på grund av föräldrarnas konflikt samtidigt som inte heller ett omhändertagande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga kan komma till stånd. Detta gör det önskvärt att det skulle finnas något sätt eller något slags forum att tillgå utöver de redskap som redan finns tillgängliga enligt dagens lagstiftning.

5 Analys

5.1 Inledning

Jag har valt att under de ovan behandlade avsnitten dela upp mina frågeställningar för att utreda den civilrättsliga och offentligrättsliga regleringen utifrån en uppdelning men även för att underlätta diskussionen utifrån mina frågeställningar. Avsnittet som består av den empiriska undersökningen har varit av stor betydelse för min förståelse av det praktiska arbetet men även för den slutliga utformningen av detta arbete. Intervjuerna har gjort att jag har fått en djupare insikt inte endast om de frågor jag ställde avseende detta arbete utan även om det övriga arbetet. Detta skedde vid intervjuerna genom samtal som fördes utanför arbetets ram då de inte var relevanta i detta sammanhang. Undersöker man gällande rätt i praktiken får man således en inblick i hur teoretiska analyser och bestämmelser får för konsekvenser i den verklighet människor lever i.

Jag kommer i denna analys, förutom att sammanfatta vad som har framkommit, att försöka besvara mina frågeställningar utifrån de kunskaper jag har erhållit genom att undersöka de olika utvalda delar som jag har tagit upp i arbetet. Stor tyngdpunkt kommer att läggas vid vad som har framkommit under den empiriska undersökningen om behovet av möjligheter att kunna ingripa då barn far illa i en vårdnad, boende eller umgängeskonflikt. Rubriksättningen utgår så långt det är möjligt av sammanhanget ifrån mina frågeställningar.

5.2 Socialnämndens roll och ansvar i frågor om vårdnad, boende och umgänge

Socialnämndens roll och ansvar i frågor om vårdnad, boende och umgänge kan som framgår av detta arbete både utläsas i den civilrättsliga och den offentligrättsliga lagstiftningen. Man kan se både samband och samverkan

mellan de båda områdena. Gemensamt för både föräldrabalken och de sociala vårdlagarna är att barnets bästa ska vara ledstjärnan i alla frågor och ärenden som rör barn. Detta leder enligt min mening till att domstolen då den har förordnat uppdrag åt socialnämnden enligt föräldrabalken kan utgå från att det resultat som socialnämnden förevisar alltid utgår från barnets bästa.

Enligt den civilrättsliga regleringen i föräldrabalken har socialnämnden utan tvekan givits en roll som utmärker sig i regleringen. Det är dock som jag uppfattar det en skiftande roll beroende på vilken bestämmelse man undersöker. Som aktör vid samarbetsamtalen är rollen uteslutande av rådgivande karaktär. Även vid utredningar om vårdnad, boende eller umgänges frågor kan rollen sägas bestå i att utföra viss rådgivning men då stället för att bistå domstolen som ska fatta beslut i frågan. Vid interimistiska beslut är rollen istället att bistå domstolen med visst underlag dock oftast utan ställningstagande till hur utgången bör bli. Socialnämndens roll skiljer sig dock från den övriga rollen, enligt min tolkning, vid godkännande av avtal då rollen istället till del karaktäriseras av viss myndighetsutövning. När det gäller det tvång som finns att tillgå i föräldrabalkens 21 kapitel synes socialnämnden ha åsyftats en viss roll enligt ordalydelsen. Av förarbetena har jag emellertid inte lyckats utröna huruvida denna roll är menad att vara framträdande eller inte. Av detta samt av vad som har framkommit under den empiriska undersökningen, om att det är sällsynt att socialnämnden kommer i kontakt med sådana frågor, drar jag slutsatsen att socialnämnden enligt bestämmelserna inte kan anses ha någon särskilt framträdande roll. Jag är dock medveten om och vill i sammanhanget poängtera att det inte torde vara särskilt vanligt att verkställighet aktualiseras, i vart fall inte i förhållande till övriga tvistefrågor om vårdnad, boende eller umgänge i allmänna domstolar. Detta medför givetvis också till att socialnämndens medverkan sker i så liten utsträckning som har framkommit av den empiriska undersökningen. Socialnämndens roll enligt den sociala vårdlagstiftningen behöver av förklarliga skäl inte diskuteras särskilt utförligt. Socialnämnden är ju den huvudsakliga aktören

enligt lagstiftningen i frågor som rör barn och ska även fungera som samhällets företrädare när det gäller att tillgodose barns behov av stöd och skydd.

Av resonemangen om socialnämndens roll enligt föräldrabalken följer naturligt att socialnämnden även har ett visst ansvar enligt regleringen. Detta ansvar varierar dock beroende på vilken roll som framhålls. Enligt min uppfattning finns olika sätt att se på ansvaret beroende vad man lägger i betraktarens öga vid tolkningen. Anser man att större tyngd bör läggas vid myndighetsutövningen av både domstol och socialnämnden blir, enligt min uppfattning, följden att socialnämndens ansvar torde tillmätas störst vikt vid frågor om avtal och vid utredningar som ska förse domstolen med beslutsunderlag. Myndighetsbeslut kan vara ingripande och leda till långtgående följder för den enskilde. Anser man istället att tyngden i resonemanget bör läggas på individens och den enskildes självbestämmanderätt blir följden istället enligt min tolkning att socialnämndens har ett större ansvar vid samarbetssamtal. Ansvaret riktar sig både mot föräldrarna men som framgår av ovan avsnitt främst mot barnet varvid en samförståndslösning alltid bör eftersträvas. En gradering av socialnämndens ansvar synes enligt min mening således svår att åstadkomma. Detta beroende på var man lägger tyngden. Min allmänna uppfattning är ändå att man måste fästa avgörande vikt vid vad som är bäst för barnet och det är enligt mina preferenser samförståndslösningar. Att det även är lagstiftarens syfte att främja detta torde tillmätas betydelse. Socialnämndens ansvar enligt den sociala vårdlagstiftningen följer vad det gäller socialtjänstlagen enligt min uppfattning resonemanget ovan till stora delar. Ansvaret här är dock mer framträdande när det gäller barn i allmänhet och anges i större utsträckning av särskilda riktlinjer vad det exempelvis gäller handläggningen av ärenden som rör barn. Det största ansvaret för socialnämnden torde ligga vid tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga vilket följer av lagens karaktär som tvångslag.

Under arbetets gång har mina funderingar även kretsat omkring hur väl de tillämpliga reglerna fungerar i den praktiska tillämpningen. Det har genom min empiriska undersökning framkommit att främst samarbetsamtalen har fallit ut väl i den praktiska tillämpningen och att lagstiftarens syfte har fått genomslagskraft i det verkliga livet vilket gynnar både barn och föräldrar. När det gäller avtal mellan föräldrar så har det i undersökningen framkommit att erfarenheterna är olika av hur ofta avtal kommer till stånd mellan föräldrar. Att det finns olika erfarenheter om hur vanligt det är att föräldrarna väljer att skriva vårdnadsavtal har jag egentligen ingen större uppfattning om. De olika erfarenheterna torde i vart fall inte förmodas bero på kommunstorlek eller var i landet kommunen finns belägen. Möjligheten för föräldrar att komma överens och sluta ett avtal infördes, som redan nämnts, 1998.¹⁵⁹ Att erfarenheterna av avtal skiljer sig åt torde leda till slutsatsen att lagstiftarens syfte inte har uppnåtts lika framgångsrikt som syftet med samarbetsamtalen har uppnåtts. Detta kan ha sin grund i olika orsaker. En orsak kan vara att det ändå är en relativt ny möjlighet, i förhållande till samarbetsamtalen, som kanske inte har kommit till allmänhetens kännedom. En tanke är att det eventuellt kan vara ett resultat av hur handläggarna arbetar och om de aktivt förespråkar att föräldrar efter ett samarbetsamtal kan ha ett behov av ett sådant avtal. Min uppfattning är att detta redskap inte är lika väl fungerande som samarbetsamtalen. När det gäller socialnämndens ansvar att på uppdrag av domstol utreda vårdnadsfrågor är handläggningen inget som vållar bekymmer i det praktiska arbetet. Socialnämnden har olika arbetsredskap i den praktiska handläggningen för att kunna utröna och ta ställning till barnets bästa i vårdnads, boende eller umgängesfrågan och framförallt utförliga föreskrifter att följa.

5.3 Aktivering av socialnämndens ansvar

Man kan efter vad som har framkommit i arbetet både av gällande rätt och av vad som har framkommit i den empiriska undersökningen konstatera att

¹⁵⁹ Proposition 1997/98:7. Lag (1998:319).

socialnämndens ansvar vid vårdnads, boende eller umgängeskonflikter konflikter aktiveras antingen genom att föräldrarna själva tar kontakt eller genom att domstol förordnar om insatser av socialnämnden.

Att det upplevs vara vanligast att föräldrarna själva ofta tar kontakt kan ses som uttryck att lagstiftaren syfte har fallit väl igenom. En fråga är hur verksamheten med samarbetsamtal kommer allmänheten till kännedom? Av den empiriska undersökningen framkom att någon familjerättsenhet aktivt marknadsför sig medan en annan inte gör det men ändå har samtliga tillfrågade erfarenheten att föräldrarna själva tar kontakt. Att föräldrar oftast själva tar kontakt torde kunna bero på att samarbetsamtalen har blivit etablerade i det allmännas medvetande både genom egna och genom andras erfarenheter och kontakter med familjerätten. Detta i ljuset av att föräldrarna faktiskt upplevs komma överens i de allra flesta fall av samarbetsamtal, kan enligt min mening, tolkas som att samhället genom införande av samarbetsamtal har infört ett väl fungerande redskap i till denna del vid frågor som berör konflikter om vårdnad, boende eller umgänge. Detta är något som gynnar alla parter men kanske främst barnen. Det har även framkommit genom min empiriska undersökning att erfarenheterna av avtal mellan föräldrar skiljer sig åt. Det förekommer dock att föräldrar tar kontakt för att få ett avtal godkänt men det vanligaste är ändå att föräldrar avtalar efter att de har kommit i kontakt med socialnämnden antingen genom att först tagit kontakt själva för samarbetsamtal eller genom att de har blivit förordnade samarbetsamtal av domstol. När det gäller vårdnads, boende eller umgängesutredningar aktiveras alltid socialnämndens ansvar genom att domstol förordnar om den utredning som ska föregå en avgörande dom.

5.4 Befintliga möjligheter att kunna ingripa i förhållande till behov av möjligheter

I en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt kan, som redan har konstaterats, ett barn fara illa. Alla åtgärder som vidtas med stöd av

socialtjänstlagen för att stödja ett barn måste ha sin grund i samtycke från antingen vårdnadshavarna eller barnet själv om det fyllt 15 år. Finns inte samtycke kan det inte bli fråga om stödinsatser med hjälp av socialtjänstlagen utan man måste istället ta ställning till om det kan bli fråga om tillämpning av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Av gällande rätt framgår dock att ett omhändertagande enligt den lagen är ett redskap av mycket ingripande karaktär. Kraven är högt uppställda för att exempelvis 6 § LVU ska bli tillämplig. Min inställning är att dessa högt uppställda krav är befogade och väl genomtänkta av lagstiftaren. När det gäller frågan om socialnämnden har möjligheter att ingripa i en konflikt till barnets fördel så framgår det dock, enligt min uppfattning både av gällande rätt och den empiriska undersökningen att, såväl socialtjänstlagen som lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga utgör en möjlighet för socialnämnden att ge stöd men att även ingripa i en konflikt om vårdnad, boende eller umgänge om ett barn far illa.

När jag först läste de, i inledningen, nämnda JO-besluten ingav sig känslan av att det eventuellt kan uppkomma en konflikt mellan rättsväsendet och socialnämnden. Detta på grund av att frågan om kringgående av verkställighetsreglerna överhuvudtaget har kommit upp och behandlats av JO. Föräldrabalken reglerar som sagt det civilrättsliga förhållandet mellan barn och föräldrar i allmänna domstolar, undantaget verkställighetsmål som avgörs i förvaltningsdomstol, medan socialtjänstlagen reglerar samhällets ansvar och förhållande till barn och dess föräldrar i förvaltningsdomstolar. Efter att ha undersökt och utrett socialnämndens roll i mitt arbete är min uppfattning att en risk till sådan konflikt och kringgående av exempelvis vårdnadsreglerna kan föreligga till viss del men att den är ytterst begränsad. Detta grundar jag på att kraven för ett omhändertagande enligt lagen (1990:52) med särskilda om vård av unga är så högt ställda att ett systematiskt kringgående av vårdnads, boende eller umgängesreglerna genom att tillämpa lagen inte torde utgöra någon större risk.

Att frågan i de ovan nämnda JO-fallen berörde kommunernas avsikt att kringgå verkställighetsreglerna i föräldrabalken ledde till mina funderingar kring om det finns en lucka i lagstiftningen gällande skyddet av barn som befinner sig i vårdnads, boende eller umgängeskongflikter. Min tankegång kretsade kring varför en kommun skulle tänkas vilja kringgå verkställighetskapitlet. Ett barn i en vårdnads, boende eller umgängeskongfliktkonflikt kan enligt min uppfattning må mycket dåligt och därmed fara illa. Men vad händer med ett barn som mår dåligt och far illa och både faller utanför socialtjänstlagen på grund av att samtycke inte kan inhämtas och faller utanför definitionen psykiskt våld eller psykiskt lidande utan att det går att tillgripa lagen (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga? Av min empiriska undersökning framgår det att detta är en situation som faktiskt förekommer i det dagliga arbetet med barn och föräldrar i en konflikt om exempelvis vårdnaden. Det framgår även av undersökningen att handläggare kan uppleva ett visst mått av otillräcklighet inför att kunna hjälpa dessa barn.

Att det enligt socialtjänstlagen krävs samtycke från de berörda parterna kan, efter vad som har framkommit under den empiriska undersökningen, ibland vara ett problem eftersom en förälder kan motsätta sig förslag till insatser för barnet medan ett omhändertagande enligt lagen (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga är av så ingripande karaktär med högt uppställda krav vilket innebär att ett omhändertagande av ett barn i en vårdnads, boende eller umgängeskongflikt inte aktualiseras. Ett omhändertagande enligt den lagen torde kanske inte heller strävas efter på grund av dess karaktär och konsekvenser för barnet. Detta resonemang leder följaktligen till ett konstaterande av att det finns en lucka vissa barn som mår dåligt i en vårdnadskonflikt kan falla igenom. Här brister samhället enligt min mening i sitt ansvar för barn i en kanske särskilt påfrestande situation som en separation och konflikt om vårdnad, boende eller umgänge kan innebära.

5.5 Förslag till åtgärder

Av gällande lagstiftning kan man konstatera att finns det inte samtycke kan man inte sätta in insatser till förmån för ett barn enligt socialtjänstlagen och man kan heller inte tillgripa lagen (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga såvida inte de högt uppställda kraven är uppfyllda. Situationen bekräftas av tillfrågade i den empiriska undersökningen samtidigt som det uttrycks önskemål om forum eller verktyg, utöver de redskap som finns enligt nuvarande gällande rätt, för att kunna hjälpa barn som befinner sig i en svår vårdnads, boende eller umgängeskonflikt mellan föräldrarna. Frågan är hur man skulle kunna fylla den lucka som enligt min uppfattning finns och på vilket sätt man genom att lagstifta skulle kunna stötta dessa barn från samhällets sida och därigenom uppfylla det ansvar som samhället faktiskt har åtagit sig gentemot barn? Det finns inget enkelt svar eller någon enkel lösning på det här problemet. Min tanke är att det skulle behövas någon sorts mellanväg att gå som innebär en viss påtryckning på föräldrarna att kunna enas i konflikten i första skedet eller kanske framförallt i konflikten som kan fortgå efter att en av domstol har avgjort vårdnads, boende eller umgängesfrågan vid verkställighetsfrågor.

Man skulle kunna tänka sig att det borde finnas en väg för socialnämnden att exempelvis kunna utse en kontaktperson utan föräldrarnas samtycke. Därmed faller man utanför socialtjänstlagens tillämpning. Det som då återstår att fundera över antingen föra in någon sorts tvång i socialtjänstlagen eller att införa någons sorts tvång av mindre ingripande karaktär i lagen (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga än de möjligheter till omhändertagande som redan finns. Att införa tvång i socialtjänstlagen är enligt min mening inte rätt väg att gå då detta skulle åsidosätta lagstiftarens syfte med lagen som en ramlag med medel för frivilliga åtgärder. Att undersöka ett införande i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga av åtgärder av mindre ingripande karaktär än omhändertagande torde vara en lämpligare väg.

I lag (1990:52) finns redan en befintlig bestämmelse med åtgärder av förebyggande karaktär. Enligt 22 § LVU kan socialnämnden besluta att ett barn eller unga under 20 år ska hålla regelbunden kontakt med särskilt utsedd kontaktperson eller delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten. Socialnämnden kan fatta ett sådant beslut om barnet eller den unge till följd av ett beteende som avses i 3 § LVU kan komma att behöva beredas vård enligt lagen (1992:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller den behandling som behövs inte kan ges med hans eller hennes vårdnadshavares samtycke eller med samtycke från den unge själv då han eller hon har fyllt 15 år. En förutsättning även för tillämpning av 22 § LVU är alltså att stöd och behandling inte kan ges på frivillig väg. Denna bestämmelse skulle enligt min uppfattning kunna vara vägledande för hur man skulle kunna finna en väg att ge ett barn i exempelvis en vårdnadskonflikt stöd och hjälp utan föräldrarnas eller vårdnadshavarnas samtycke. Ett alternativ är att utöka bestämmelsens tillämpning att omfatta även beteenden som avses i 2 § LVU, det vill säga de så kallade miljöfallen. Ett barn i en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt kan, enligt min uppfattning, sägas må dåligt på grund av situationen i hemmet och miljön på grund av konflikten mellan föräldrarna. Socialnämnden skulle härigenom ges en möjlighet att besluta om stöd i form av en kontaktperson för barnet. Man skulle även kunna tänka sig möjligheten för socialnämnden att i sådana situationer kunna ge insatser i form av terapeutiska behandlingar eller besluta om behandling inom barnpsykiatri.

Jag har egentligen ingen uppfattning till hur de förebyggande åtgärderna i 22 § LVU fungerar idag mer än att bestämmelsen sällan tillämpas. För att skapa mig en sådan uppfattning skulle det krävas en personlig fördjupning i just den bestämmelsen. Det skulle ändå enligt min mening vara meningsfullt att utreda hur en utökning av bestämmelsens tillämpningsområde skulle kunna få för konsekvenser och effekt på barn som befinner sig i en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt. Ett införande av möjligheten för socialnämnden att kunna initiera egna beslut genom ett utökat tillämpningsområde av 22 § LVU eller genom en annan liknande

bestämmelse i lagen (1992:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga skulle innebära en möjlighet att kunna utöva påtryckning på föräldrarna då dessa befinner sig i en svårartad konflikt om exempelvis vårdnad. Jag är väl medveten om att tvång skulle innebära ett stort ingripande i föräldraansvaret och att ett påtryckningsmedel även skulle kunna få motsatt effekt exempelvis genom att den ena eller båda föräldrarna eventuellt skulle kunna känna sig förfördelade. Detta skulle kunna få en följd bestående i att en konflikt även skulle kunna fördjupas till nackdel för barnet. Det är dock, enligt min mening, viktigt att undersöka och utreda vilka möjligheter det finns och vilka redskap som skulle kunna fånga upp barn som faller utanför de möjligheter som finns idag. Ett påtryckningsmedel och/eller införande av särskilt stöd till barn som befinner sig i en situation där föräldrarna är i konflikt skulle enligt min uppfattning vara önskvärt så länge det inte innebär att barnen hamnar i kläm.

5.6 Sammanfattande slutsats

När det gäller frågan om socialnämndens övergripande roll och ansvar för barn och föräldrar som befinner sig i en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt kan först och främst av ovan resonemang utläsas ett samband och en samverkan mellan den civilrättsliga och offentligrättsliga regleringen. I vissa situationer kan även konflikter tänkas uppstå mellan rättsväsendet och socialnämnden särskilt vad gäller kringgående av exempelvis vårdnadsregler genom att tillämpa lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga men min slutsats är denna risk är begränsad. Man skulle kunna sammanfatta det så att föräldrabalken anger domstolens rätt att uppdra en viss roll åt socialnämnden medan den sociala vårdlagstiftningen anger riktlinjerna för socialnämndens arbete när det gäller socialnämndens familjerättsliga arbete. Min slutsats när det gäller socialnämndens roll och ansvar främst genom den civilrättsliga regleringen är att det står klart att det föreligger en roll och ett ansvar men att

omfattningen av ansvaret och en gradering av ansvaret beror på var man som betraktare lägger vikt.

Vid utredningen hur socialnämndens ansvar aktiveras vid konflikter om vårdnad, boende och umgänge samt vid verkställighetsfrågor kan man av gällande rätt och av den empiriska undersökningen dra slutsatsen att det kan aktiveras både genom att föräldrar tar kontakt själva med socialnämnden men att även domstol kan förordna om det. Det torde vara vanligast att föräldrar själva tar kontakt. Detta med tanke på vilken genomslagskraft samarbetsamtalen har fått och hur de som arbetar med samtalen i praktiken upplever det. Vid verkställighetsfrågor är det rätten som aktiverar ansvaret men detta sker sällan.

Vad det gäller barn som far illa i en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt har socialnämnden begränsade möjligheter att ingripa. Detta har sin grund i att å ena sidan socialtjänstlagen bygger på frivillighet och samtycke, vilket ibland inte kan uppnås i samspel med tvistande föräldrar medan lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga å andra sidan innebär ett tvång av ingripande karaktär och högt ställda krav vilket innebär att lagen sällan blir tillämplig. Slutsatsen av detta leder till problemet att barn som befinner sig i en vårdnads, boende eller umgängeskonflikt kan falla i en lucka som uppenbarligen enligt min mening finns i lagstiftningen. Här har lagstiftaren ett stort ansvar att undersöka konsekvenserna och ett ansvar att utreda hur situationen kan förbättras genom att eventuellt införa ytterligare möjligheter att kunna ingripa. En möjlighet skulle, som redogjorts för, kunna vara att undersöka möjligheten till att tillämpningen av 22 § LVU utökas.

Bilaga A

INTERVJUFRÅGOR

1. Vilket ansvar har socialnämnden för barn och föräldrar när det gäller vårdnadsfrågor?
 - Hur ser sambandet mellan föräldrabalken och socialtjänstlagen ut?

2. Hur aktiveras socialnämndens ansvar när det gäller vårdnadskonflikter mellan föräldrar?
 - Vem tar kontakt? Är det föräldrar eller domstol som förordnar, etc.

3. Hur aktiveras socialnämndens ansvar då domstol ska verkställa vårdnads, boende eller umgängesdomar enligt 21 kapitlet Föräldrabalken?

4. Kan socialnämnden i någon situation gå in och initiera egna beslut när exempelvis en vårdnadskonflikt blir ohållbar, till exempel genom tillämpning av LVU?
 - Vid vårdnadskonflikt innan domstol har avgjort vårdnadsfrågan
 - Vid verkställande av redan fastställd vårdnadsdom

5. Om det inte finns någon sådan möjlighet eller dessa möjligheter är begränsade, bör det finnas eller finns ett behov av en sådan möjlighet?

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Förarbeten

SOU 1979/80:44 Socialtjänsten

Prop. 1979/80:1 Om socialtjänsten

Prop. 1982/83:165 Om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge

Prop. 1989/90:28 Om vård i vissa fall av barn och ungdomar

Prop. 1990/91:8 Om vårdnad och umgänge

Prop. 1992/93:139 Om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn

Prop. 1993/94:4 Om familjerådgivning

Prop. 1997/98:7 Om vårdnad, boende och umgänge

Övrigt

SOSFS 1997:15 (S) Socialstyrelsens allmänna råd om tillämpning av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

SOSFS 2003:14 (S) Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge.

Litteratur

Ewerlöf, Göran/Sverne, Tor/Singer, Anna. Barnets bästa. Om föräldrars och samhällets ansvar. Femte upplagan. Norstedts Juridik AB. Elanders Gotab, Stockholm 2004.

Norström, Carl/Thunved, Anders. Nya sociallagarna med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2004. Sjuttonde upplagan, Norstedts juridik

Singer, Anna. Föräldraskap i rättslig belysning. Akademisk avhandling. Uppsala 2000.

Walin, Gösta/Vängby, Staffan. Förädrabalken En kommentar. Del I 1-13 kap. Med supplement 2 februari, 2003. Norstedts juridik Stockholm 2003.

Walin, Gösta/Vängby, Staffan. Förädrabalken En kommentar. Del II 14-21 kap. och internationell föräldrarätt. Med supplement 2 februari, 2003. Norstedts juridik Stockholm 2003.

Intervjuer

Ann-Karolin Nyström. Gruppledare för familjerätten, socialförvaltningen i Växjö kommun. Har arbetat med de aktuella frågorna sedan 1990.

Den 10 februari 2005, klockan 15.00.

Pia Dafnäs. Familjerättssekreterare. Omsorgsförvaltningen, individ och familjeomsorg i Älmhults kommun. Har arbetat med de aktuella frågorna i Älmhult sedan 1994.

Den 21 februari 2005, klockan 13.30.

Bengt-Åke Torkelsson. Sektionschef på familjerätten. Socialförvaltningen i Jönköping. Har arbetat med de aktuella frågorna i Jönköping sedan 2004.

Den 25 februari 2005, klockan 8.45.

Rättsfallsförteckning

Regeringsrättens årsbok

RÅ 83 2:41

RÅ 84 2:4

RÅ 89 ref. 50

RÅ 1992 ref. 97 I II

Beslut av justitieombudsmannen

JO-beslut Dnr 4472-2000

JO-beslut Dnr 1341-2001